

Csapody Tamás

JEHOVA TANÚI ÉS A NYILAS TERROR NYUGAT-DUNÁNTÚLON

Egyéni sorsok a nagykanizsai internálótábortól
a körmendi kivégzésig*

Nagykanizsán 1945. április 1-jén, húsvét vasárnapján fejeződött be a második világháború, ekkor foglalták el a szovjet csapatok az akkorra már csak mintegy 20 000 lakost számláló várost. A szomszédos Somogy megyét jóval korábban elérték, így a Nagykanizsától mintegy 70 kilométerre fekvő Kaposvár már 1944. december 2-án felszabadult. A szovjetek nagy lendülettel haladtak ugyan nyugat felé, de támadásukat megtörte a szintén jelentős erőket felvonultató német és magyar csapatok ellenállása. Mindkét fél számára fontos volt a zalai olajmezők birtoklása, valamint a Jugoszláviában harcoló, visszavonulásra kényszerített német csapatok további sorsának alakulása. A Balaton (Balatonkeresztúr) és a Dráva (Barcs) között húzódó német Margit-vonal Zala megye határától mintegy 50 kilométerre volt. Ezen a Marcali–Mesztegyő–Böhönye–Nagyatád–Barcs frontszakaszon megmerevedett az arcvonal; a front ezek után több hónapon keresztül hullámozott, egészen 1945 tavaszáig, a védelmi vonal áttöréséig.¹

A szovjet csapatok 1944 végi gyors előrenyomulása miatt a közigazgatás felkészült a menekülésre és a lakosság kitelepítésére. December elején a nyilasok egy része az akkor Magyarországhoz tartozó Muraszombatra menekült. A kitelepítés előkészítéseként számolták fel a nagykanizsai internálótáborokat is. A városban 1939-től két – országos szinten is jelentősnek számító – kiegészítő toloncház működött.² Ezeket a belvárosban álló, hajdani Kvártélyházban lévő Igazságügyi Palotában (I. számú) és a volt Kávégárban (II. számú) alakították ki. Zsidók,

* A szerteágazó kutatómunkában való részvételükért többeknek tartozom köszönettel. Adatközlők: Barta Dezső (Dezider Barta) – Rahó, Cser Lajos – Kárpátalja, Fumacs Ferenc – Baja, Fumacs Izabella – Baja, Gergely Márton – Körmend, Hutás Ferenc – Lelesz, Kormány Miklósné – Tiszaeszlár, Kovátsik Gyula – Körmend, Kovátsik Hajnalka – Körmend, Nagy István – Kiskunhalas, Szabó Bertalanné született Máté Zsuzsanna – Semjén, Szabó Ferencné ifj. született Tóth Jolán – Budapest, Tóth Károly (Karol Tóth) – Zemplén. Segítők: Antonin Murin (1932–2019) – NSJSZ, Pozsony; Gerencsér Lajos (1933–2021) – Eisenberg-Weinburg; Kiss Marianne, szerkesztő – Budapest; Lengyák István helytörténész – Nagykanizsa; Max Wörnhard (1945–2022), Arnold Liebster Stiftung – Karben; Molnár József Sándor, alpolgármester – Senta; Nagy Béla térképész – Budapest; Simon András – Budapest; Tóth Tamás temetőkutató – Szeged; Török János (Ján Török) – Királyhelmec. Külön köszönetemet szeretném kifejezni Mostbacher János pécsi egyházkutatónak.

¹ *Káli Csaba*: Nagykanizsa 1945-ben (április 1. – november 4.). In: Zalai Múzeum 7. Szerk. Kunics Zsuzsa. Zalaegerszeg 1997. 183.

² *Csapody Tamás*: A nagykanizsai internálótáborok története. Cigányok, Jehova tanúi, nazarénusok és zsidók a nagykanizsai internálótáborokban 1939 és 1945 között. Jog Állam Politika 10. (2018) 3. sz. 53–84.

cigányok, Jehova tanúi, nazarénusok, valamint politikai és közbiztonsági okokból internált férfiak, nők és gyerekek kerültek ide, kezdetben mintegy 1600-an. A létszám az 1944 tavaszi deportálásokkal összefüggésben tovább nőtt.

A Kávégvárban fogvatartott férfiakat 1944. december 2-án, a Kvártélyházban elhelyezett nőket pedig egy nappal később engedték szabadon. Hivatalosan kiállított „szabaduló levelet” kaptak,³ s az igazolásként is használandó okiratban arra utasították őket, hogy jelentkezzenek a jegyzőnél állandó lakhelyükön.⁴ Azonban már csak nyugat felé volt lehetőségük továbbmenni, mivel a fronton nem volt átjárás. Azok, akik nem akartak nyugatra menekülni, vagy a már felszabadult területekről származtak, Nagykanizsán és környékén kerestek menedéket (egyben rejtékhelyet) és megélhetést biztosító munkát.

A frontvonal azonban megmerevedett s emiatt a nyilasok közül is csak kevesen hagyták el Zala megyét, sőt még arra is volt idejük, hogy újjászervezzék a közigazgatást. Különösen nagy energiát fordítottak a front közelsége miatt a rend fenntartására, ami egyet jelentett azzal, hogy a lakosságot teljesen alárendelték a háborús igényeknek. Gyakori razziákkal próbálták megakadályozni a hadsereg bomlását, folyamatosan hangsúlyozva a honvédelem érdekeit. A leventéket is mozgósították a megyében, 1944. december 8-án nagyobb számban. Elsősorban a Zalaegerszeg–Rédics útvonaltól délre eső községekből sorozták: egymás után adták ki a 16-48 év közötti férfiakat behívó parancsokat, amelyekkel a sárvári, körmendi és pápai központokba kellett bevonulniuk.⁵ Az elfogott be nem vonulókra és az őket bűjtatókra statáriális ítékezés várt. Az 1945. február 2-án tartott általános razzia alkalmával már összesen 7681 személy jutott erre a sorsra, és közülük 150 főt meg is gyilkoltak.⁶

A nagykanizsai toloncházak és a Jehova tanúi

A kávégvári férfi internálótáborban 1939 és 1944 között mintegy 150-200 nazarénus és 170 Jehova tanúja raboskodott, az Erzsébet téri női táborban pedig körülbelül 80 Jehova tanúja és néhány nazarénus. Internálásukra az egyesülési szabadságról szóló 1938-as törvény, az 1939-es új honvédelmi törvény, egy, a „szekták”

³ Az internálótáborból ekkor elengedett Jehova tanúi közül többen is úgy emlékeztek vissza, hogy a tábor foglyait Németországba akarták deportálni, de az adott helyzetben erre már nem volt idejük. Nem találtam olyan dokumentumot, amely alátámasztotta volna ezt az állítást.

⁴ Az internálótábor parancsnoksága nem volt ebben következetes, mivel más esetekben a jelentkezési kötelezettségre vonatkozó kitélt áthúzza a szabaduló levélen.

⁵ Azonnal bevonulni kötelesek a 16-20 éves leventék és a 21-48 éves férfiak. Zalai Összetartás, 1944. december 9. 5.; Bevonulási parancs. Zalai Összetartás, 1944. december 13. 4.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban: MNL) Országos Levéltára (a továbbiakban: OL), Filmtár 16721. db. 275. Idézi: *Teleki Éva*: Nyilas uralom Magyarországon. 1944. október 16. – 1945. április 4. Bp. 1974.

betiltását elrendelő 1939-es belügyminiszteri rendelet,⁷ valamint „a kitiltásról és a rendőrhatalósági felügyelet vagy őrizet alá helyezéséről szóló miniszterelnöki rendelet”⁸ alapján került sor. A háborúra készülés időszakában a „honvédelem érdekeit veszélyeztető szektákat” állam- és egyházellenesnek minősítették, tagjaikat a vallásgyakorlással összefüggő magatartásuk, valamint a honvédelmi kötelezettség különböző formáinak elutasítása miatt halálra ítélték, bebörtönözték, internálták vagy rendőri felügyelet alá helyezték.⁹ A nazarénus fogvatartottak valamivel korábban, valószínűleg már 1944 előtt elhagyhatták az internálótáborokat.¹⁰ A Jehova tanúinak 1944. december eleji szabadon bocsátása nem jelentette a büntetésük eltörlését, vagyis azt nem tekintették kitöltöttnek. A nyilas hatalom kényszerűségből ugyan elengedte őket, jogi értelemben azonban helyzetüket inkább lehetett olyan büntetés-félbeszakításnak tekinteni, amely bármikor folytatható. A politikai, jogi és katonai exlex helyzetben közvetlen fogva tartásuk megszűnt ugyan, szabadok is voltak, de szabadságukat, sőt életüket is bármikor elveszíthették. Helyzetük így bizonyos szempontból még bizonytalanabbá vált, mint amilyen az internálótáborban volt. Nem is beszélve arról, hogy az internálótáborban mégiscsak saját hittestvéreik között éltek, és a közösség adta kohézió erőt jelentett s valamilyen szerény védelmet is adott. Szabadon bocsátásuk után megszűnt az egységes fellépés lehetősége, még ha néhányan együtt is tudtak maradni és próbálták segíteni egymást.

A december elején kiűrt internálótáborok 1944 végén kezdtek újra megtelni. A toloncházak voltaképpen be sem zártak, hanem a pillanatnyi bizonytalanság elmúltával továbbüzemeltek, azzal a különbséggel, hogy az internáltak már nem dolgozhattak külső munkahelyeken, mint addig.¹¹ A korábban szabadon bocsátottak továbbnövelték a Zala megyében lévő megbízhatatlannak minősülő személyek számát. Őket már nem tudták ugyan szisztematikusan begyűjteni, de a folyamatos ellenőrzések során közülük is sokakat összeszedtek. A nyilasok önkényétől függően immár szinte bárki bármiért bekerülhetett a táborba, ahol sokakat megkínóztak, többeket megöltek, néhányan pedig csak végleg eltűntek.¹²

⁷ A M. kir. belügyminiszter 1939. évi 363.500. sz. rendelete, a honvédelem érdekeit veszélyeztető szekták működésének megszüntetéséről. Magyar Rendeletek Tára (a továbbiakban: MRT) 1940, 2376-2377.

⁸ A M. kir. minisztérium 1939. évi 8.130. M. E. sz. rendelete, a kitiltásról és a rendőrhatalósági felügyelet vagy őrizet alá helyezéséről. MRT 1940, 1269.

⁹ A kisegyház-tagok internálásának jogi háttéréről és a Nagykanizsára internált tagok számáról részletesen lásd *Csapody Tamás: A kisegyházakat betiltó rendeletről a rögtönítélő bíróság működéséig – egy konkrét eset tükrében. Jog Állam Politika* 8. (2016) 3. sz. 4–7.

¹⁰ Ifj. Fumacs Ferenc nazarénus elektronikus levele Csapody Tamásnak. Baja, 2020. febr. 14. (A szerző birtokában.)

¹¹ *Teleki É.: Nyilas uralom Magyarországon* i. m. 275.

¹² A toloncházak dokumentációja megsemmisült. A toloncházak 1944. december 2. és 1945. április 1. közötti működéséről a népbíróági perek anyagai és a visszaemlékezések alapján tudunk képet alkotni.

Zsondor János és Hönisch Antal elfogása¹³

A december elején elengedett Jehova tanúi szétszóródtak Nagykanizsán és környékén. Egy 14 fős csoport Nagykanizsától délre keresett menedéket. Somogy megyében, a Csurgó melletti Szentá községben fogadta be őket a négyfős Bódis család, az úgynevezett Belső vízimalom tulajdonosai. A népes társaságot két helyen szállásolták el. Az egyik a faluban lévő házuk volt, ahol az akkor 22 éves Bódis János és édesanyja,¹⁴ a vízimalom hivatalos tulajdonosa, a tragikus körülmények között özvegyen maradt Bódis Mihályné lakott.¹⁵ A másik szállás a vízimalomnál lévő házban volt, ahol Bódis János nagynénjei és nagyanyja élt. Mindkét helyen volt egy-egy szabad szoba. Az építési engedély dokumentációja szerint¹⁶ a malomépülethez csatlakozott egy fűrésztelep is, amely fölé 1940 augusztusában egy lábakon álló, 10 méter hosszú és 11 méter széles gépszínt építettek. A malom 200-250 méter távolságban volt a szomszédoktól, és saját kúttal is rendelkezett. (Az egyszerű tervvázlatból arra lehet következtetni, hogy maga a malomépület kétszerte nagyobb alapterületű lehetett, mint a felépített gépszín.) A két szálláshely közel volt egymáshoz, a malomból a Kotyogó patak mentén, néhány perc alatt el lehetett jutni a mai Petőfi Sándor utca 3. szám alatti Bódis-házhoz.

A 14 (magyar, szlovák és ruszin) személyből tízen voltak férfiak és négyen nők. A végül hét hónapra befogadottak között volt a kétfős rahói Faltinszki család,¹⁷ valamint vejük, illetőleg sógoruk, Hönisch Antal. Hiszem Mihály, Molnár György és Zsondor János mellett a többiek is jórészt kárpátaljai és felvidéki lakosok voltak.¹⁸ Elvégezték a malom és a ház körüli munkákat, amiért nemcsak

¹³ Zsondor János (Ján Žondor/Ján Zondor/Zondor Ján/Žondor Ján) (Tasula/Tasolya, 1924. jún. 4. – Körmen, 1945. márc. 7. 11 óra) tasolyai földműves, napszámos. Hönisch (Hönisch) Antal (Rahó, 1911. ? – Körmen, 1945. márc. 7. 11 óra 15 perc) rahói kőműves. Rahón a Hönisch vezetéknevnek számos írásmódja ismert, egyaránt írták hosszú és rövid ö-vel és s-sel vagy sch-val. A kivégzés után kiállított dokumentumokban vezetéknevét Hönisch-ként rögzítették, majd ez a változat terjedt el a Jehova Tanúi Egyházban (a továbbiakban: JTE). Magam is ezt a változatot használom.

¹⁴ Bódis (Bodis) János (1922. ? – ?) szentái molnár, később nagyatádi lakos, aki 1992-ben maga is a JTE tagja lett.

¹⁵ Bódis Mihály molnár 1936-ban tragikus körülmények között elhunyt. Molnárok Lapja, 1936. február 8. 63.

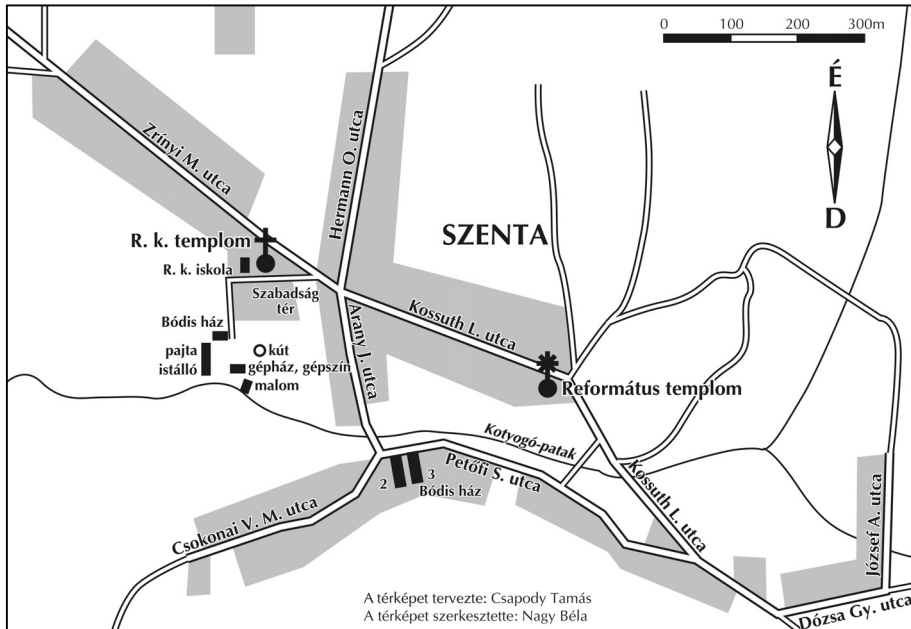
¹⁶ Jegyzőkönyv és Vázrajz. Özv. Bódis Mihályné szentái lakos építési engedély iránti kérelme. Szentá, 1940. aug. 28. Nytsz.: 2020/1940.; A gépszín felépítése engedélyezésre került. Véghatározat. Csurgó, 1940. szept. 10. MNL Somogy Megyei Levéltára (a továbbiakban: SML) IV. 414. Csurgói járás főszolgabírójának (főjegyzőjének) iratai 4009/1940.

¹⁷ Faltinszki János két fia közül Faltinszki Tibor (Rahó, 1919. aug. 28. – Rahó, 2002. okt. 24.) volt apjával Szentán. A másik fiát, a korábban szintén Nagykanizsára internált Faltinszki Pétert (Rahó, 1922. jan. 4. – Rahó, 1990. jún. 15.) valószínűleg behívták munkaszolgálatra 1944-ben. Faltinszki Jánosné, szül. Brandin Terézia (Rahó, 1886. ? – Nagykanizsa, 1942. okt. 31.) a nagykanizsai internálótábor foglyaként a helyi kórházban hunyt el, betegségben. Nagykanizsai halotti anyakönyv 1940–1942. 434. fsz. 73.

¹⁸ Hiszem Mihály (Michal Hisem) (Tasolya, 1927. júl. 15. – Tasolya, 2011. nov. 29.). Csehszlovákiában 1947-ben katonai szolgálat elutasítása miatt hat hónap börtönre, 1952-ben néhány hónap (jáchi-movi uránbánya), 1958-ban pedig négy év (Kladno) kényszermunkára ítélték. Molnár György (Tasolya,

szállást kaptak, hanem búzát is a tulajdonosok készletéből, amelyet a rekvirálások elől rejtettek el.¹⁹ De a faluban is dolgoztak, amiért a helyiek élelmiszerral fizettek. A járőröző katonák már ismerték, ezért békén hagyták őket. Viszonylagos nyugalomnak a nyilasok egyre durvább fellépése vetett véget. Bár a helyzet veszélyes volt, 1945 januárjában Hiszem Mihály, Hőnisch Antal és Zsondor János elhatározták, hogy meglátogatják hittestvéreiket a szomszédos Zala megyében. (Valószínűbb, hogy inkább a szomszéd falvak valamelyikében – Cs. T.) Nagyon hideg volt, és Hiszemnek nem volt megfelelő lábbelije, ezért ő végül nem tarthatt velük.²⁰ Ez lett a szerencséje, mivel visszafelé Zsondort és Hőnischet a nyilasok elfogták, majd hónapokkal később Körmenden kivégezték.

1. kép A szentai malom és környéke

1926. ? – ?), File Lenke (Vári) vagy Pólyik Lenke (Vári), Gulácsi Etelka (Tivadar, 1923. febr. 1. – Rahó, 2013. szept. 9.), Simon Amália (Budapest), egy Erzsébet keresztnévű nő, valamint Papp László (Naprágy).

¹⁹ Itt tartózkodásukról Hiszem Mihály és Bódis János visszaemlékezéseiből kaphatunk képet. Interjú Hiszem Mihály (1927–2011) testvérrrel. Náboženská spoločnosť Jehovovi svedkovia, Bratislava [Csehországi és Szlovákiai JTE, Pozsony] Archívuma (a továbbiakban: NSJSA) Nytsz.: nincs.; Találkozás Jehova tanúival a második világháború utolsó évében. Elmondja Bódis János a 73 éves nyugdíjas molnár (Bódis János élettörténete). H. n. 1995. Magyarországi Jehova Tanúi Egyház Archívuma (a továbbiakban: MJTEA), Nytsz.: Él-006.

²⁰ Interjú Hiszem Mihály (1927–2011) testvérrrel i. m.

A Szentán maradtak helyzete az elfogások után még veszélyesebbé vált, mert ezek után a csendőrök bármikor eljöhettek értük. Az eredeti csoport férfi tagjából már csak hatan maradtak a kis faluban, mert az elfogottakon kívül időközben ketten más községbe mentek. A maradók így összeköltöztek a malomnál lévő szállásra. Az ács- és asztalosmunkához jól értők a malom gépházának padlásán kialakítottak egy tökéletesen álcázott búvóhelyet, s a férfiak éjjel-nappal a szalmazsákokkal ellátott helyiségben tartózkodtak. Az oda felvezető csapóajtót átalakították, álcázták, a padlás faburkolatát pedig teljesen átfestették. Rövidesen csatlakozott hozzájuk az időközben katonakötelessé vált és a csendőrök által már előállítani kívánt Bódis János is. A nők eközben szabadon mozogtak, s ellátták őket élelemmel és információval, 1945 januárjától ápriliséig. Végül valamennyien megmenekültek. (A padlásnak hamarosan új lakói lettek: a felszabadító bolgár csapatok katonái elől ekkor a nők kerestek itt menedéket – szintén sikerrel.)²¹

Augusztin János, Szabó Bertalan és Helmeczi Sándor elfogása²²

Az 1944. december legelején szabadult Jehova tanúi közül többen ott kerestek menedéket, ahol korábban „kihelyezett internáltakként” dolgoztak. A kenézli Papp László visszaemlékezése szerint²³ egy ötfős csoportot Horváth József (más forrás szerint Horváth Ferenc) nagykanizsai hentes és mészáros, valamint felesége fogadott be.²⁴ Augusztin János és nővére, Augusztin Mária, Papp László és nővére Papp Berta, valamint Szabó Bertalan nemcsak munkát és az éhínség közepette bőséges ellátást kaptak, de viszonylag biztonságos elhelyezést is. A hentes két, a Jehova tanúikhoz hasonló korú alkalmazottjának volt olyan igazolása, amely mentesítette őket a bevonulás alól, mivel a közellátás biztosításában vettek részt. A papírokat kölcsönadták Augusztinéknak, akik így szabadon tudtak

²¹ Faltinszki Tibor visszaemlékezése. (Cím nélküli, autográf, másfél oldalas visszaemlékezés.) Rahó, kb. 1995. (Barta Dezső rahói Jehova tanújának magántulajdonában.) A malom 1952-ben történt államosításától kezdve Bódis János gépészként és gatter-kezelőként dolgozott itt tovább. A jó állapotban lévő, gázturbinás malommá átalakított üzem a helyi termelőszövetkezet tulajdonába került és az 1980-as évekig folyamatosan működött, majd a TSZ lebonttatta.

²² Augusztin (Augusztin) János (Kistoronya /Malá Třina/, 1923. jan. 12. – Somotor /Szomotot/, 1981. dec. 21.) kistoronyai kovács. Az eredetileg Szabolcs megyei magyar Augusztin család tagjai Csehszlovákiában és Szlovákiában egyaránt az Augusztin formában használták a vezetéknevüket. Szabó Bertalan (Láca /Lácacséke/, 1921. aug. 23. – Körmen, 1945. márc. 2. 11 óra 15 perc) semjéni lakos, földműves, lóápoló. Helmeczi Sándor (Mátyus, 1920. nov. 19. – Tiszaeszlár, 1993. ?) 1952-től tiszaeszlári lakos.

²³ Papp László: Győzelem a halállal szemben. Bp., 1992. április 22. MJTEA Nytsz.: Do-3086. 2–4. Papp László (Kenézli, 1921. febr. 23. – Bp., 2002. okt. ?) kereskedelmi utazó, segédkertész, üzletszervező. 1949 és 1953 között a JTE országos vezetésének tagja, 1949-től budapesti lakos.

²⁴ Nagykanizsán ebben az időszakban több Horváth nevű hentes és mészáros dolgozott: Horváth Ferenc (Magyar u. 95.), Horváth Ferenc (Ország út 10.), Horváth József (Petőfi u. 6.). In: Nagykanizsa megyei város címtára 1937. Összeáll. Benedek Rezső. Nagykanizsa 1937. 33.

közlekedni. Teljes biztonságot azonban ezek a dokumentumok sem nyújtottak. A mentesítéseket végül visszavonták és a két alkalmazottat behívták katonának. A hentesnek nem maradt más segítsége, csak a Jehova tanúi, akik immár igazoló papírok nélkül mozogtak a városban. 1945. február második felében, egy munkavégzés nélküli vasárnap,²⁵ a nappali razzia során el is fogták Augustin Jánost és Szabó Bertalant. Horváthék hiába álltak ki határozottan mellettük, nem sikerült elérni szabadon bocsátásukat. A hentes a történetek után a szintén veszélyben lévő Papp Lászlót és nővérét a közeli Nagyfakos nevű tanyára menekítette. A várostól mintegy nyolc kilométerre lévő, ma Nagykanizsához tartozó Nagyfakoson többen dolgoztak már a korábban szabadon bocsátott Jehova tanúi közül. Őket itt is érte a szovjet csapatok bevonulása.²⁶

A Horváth hentes által élelemmel támogatott Radi Erzsébet²⁷ szintén semjéni volt és a nagykanizsai internálótáborban találkozott Szabóval. A lány két napon keresztül várakozott az Erzsébet téren, hogy beszélhessen a férfival és ennivalót adhasson át neki. A második nap két katona kíséretében meg is pillantotta őt. Szabó „arcán látni lehetett az ütések helyét”.²⁸

Helmeczi Sándor nem a malomban és nem is a hentes-mészárosnál keresett magának menedéket. Egy másik csoporttal ő is ott folytatta a munkát, ahol korábban fogolyként dolgozott egy Nagykanizsa környéki (utólag már nem beazonosítható) gazdaságban, mezőgazdasági munkásként. 1945. február 9-én néhány munkatársával együtt elindult Nagykanizsán keresztül, hogy élelmet szerezzen a gazdaság tőlük távol fekvő központjában. A városban azonban belefutottak egy razziába. Kihallgatásukra feltehetően az Erzsébet téri internálótáborban került sor. (Először a csendőrök, majd pedig a nyilas Nemzeti Számonkérő Szék [a továbbiakban: NSzSz] polgári ruhás tagjai kezébe kerültek.) Itt találkozott Helmeczi Sándor Szabó Bertalannal. Mivel egyikük sem volt hajlandó bevonulni katonának, vagy katonai célokat szolgáló munkát végezni (tankcsapda telepítése vagy katonai repülőtér építése), az NSzSz hűtlenség bűncselekménye elkövetésének alapos gyanúja miatt a vezérkari főnök külön bírósága elé utalta őket.

²⁵ A visszaemlékező szerint 1945. február második felében, egyik vasárnap fogták el a két férfit. Valószínűleg február 18-án vagy 25-én. *Papp L.*: Győzelem a halállal szemben i. m. 4.

²⁶ Uo. 1–4.

²⁷ Radi Erzsébet azért került Nagykanizsára, s maradt 1941 tavaszától négy éven át az internálótábor foglya, mert nem volt hajlandó elhagyni a JTE-t. 1949-ben férjhez ment Deák Jánoshoz, aki szintén négy évet töltött a táborban.

²⁸ *Deák Jánosné, szül. Radi Erzsébet*: Hogyan kerültem kapcsolatba az igazsággal? Semjén É. n. MJTEA Él-0209. 2.

Az öt elfogott Jehova tanúja

Az internálótáborból elengedettek közül végül öt Jehova tanút fogtak el 1945 elején. Közülük a legkevesebbet a felvidéki Kistoronyáról származó Augustin Jánosról tudunk. A Sátoraljaújhely szomszédságában lévő, ma Szlovákiához tartozó, mintegy ötszáz lelket számláló kistelepülés magyar többségű és református vallású volt. Így minden bizonnyal az Augustin család is magyar anyanyelvű és eredetileg katolikus volt. Nem tudjuk, de szinte biztos, hogy a háború alatt a családnak mind az öt tagját internálták vagy bebörtönözték. (A három kiskorú gyermeket nem.) Az ekkor kb. 22 éves Augustin Jánost nővérével, Máriával együtt legalább 1942 októberétől kezdve Nagykanizsán tartották fogva.²⁹ A mai magyar–ukrán határ magyar oldalán fekvő Mátyusról származó Helmeczi Sándor református családba született. Szülei 1933-ban, ő később lett a Jehova Tanúi Egyház (JTE) tagja. Visszaemlékezéséből tudjuk, hogy 1940 szeptemberében tagadta meg a levente-foglalkozásokon való részvételt.³⁰ Ez a honvédelmi törvénybe ütköző magatartás először rendőri felügyeletet, 40 napi elzárást, majd pedig internálást vont maga után. 1941 júliusában került Nagykanizsára. Hönisch Antal katolikus hitben született Rahón. Szülei sohasem, míg ő feleségével együtt 1937-ben lett a JTE tagja. Három éve volt a kiségyház tagja és öt éve házas, amikor 1941 elején letartóztatták, és az aknaszlatinai határvidéki rendőr kirendeltségre vitték. Ezután került Nagykanizsára, szintén Jehova tanúja apósával, anyósával és sógoraival együtt.³¹ Felesége ez idő alatt a budapesti Margit körúti fogházban raboskodott.³²

Szabó Bertalan a mai magyar–szlovák–ukrán hármasszoros határ közelében, a Magyarországhoz tartozó Lácán született, de a közeli Semjénben élt. Szülei az 1920-as évek végén lettek a JTE tagjai,³³ így a Bertalan fiúkat eredetileg feltehetően református vallásúként anyakönyvezték. A szegényparaszti családból származó, hat elemi végzettségű, izmos testalkatú és jó műszaki érzékkel megáldott Szabó a lakóhelyéhez közeli, Szlovákiához tartozó perbenyiki uradalom ménesénél

²⁹ Augustin János édesapja Augustin Ferenc cipész volt. Édesanyját őrizetbe vették, majd szívbetegsége miatt elengedték. A család harmadik őrizetbe vett gyermeke Augustin István, napszámos volt. Kimutatás a Kistoronya községből őrizetbe vett „Jehova Isten Tanúi” elnevezésű tiltott szektatagokról. Csörgői körjegyző. Csörgő, 1942. okt. 21. 1–2. MJTEA Nytsz.: Do-435. Augustin Mária (Kistoronya /Malá Třna/, 1921. jan. 2. – Kistoronya /Malá Třna/, 1978. szept. 8.) szintén Nagykanizsán volt fogoly.

³⁰ *Helmeczi Sándor*: Cím nélkül. Tiszaeszlár, H. é. n. MJTEA Él-0014. 1.

³¹ Hönisch Antal sógora, Faltinszki Péter a nagykanizsai internálótáborban ismerkedett meg Gulácsi Etelkával (Tivadar, 1923. febr. 1. – Rahó, 2013. szept. 9.). Később Rahón kötöttek házasságot.

³² Faltinszki Jolán (Rahó, 1914. szept. 12. – Rahó, 1989. jún. 22.) rahói lakos, háztartásbeli. Férjével, Hönisch Antallal 1935. november 15-én kötöttek házasságot Rahón.

³³ Telefoninterjú Ifj. Szabó Ferencné, szül. Tóth Jolánnal (Karas, 1930. febr. 30. –), Szabó Bertalan Budapesten élő sógoranjével. 2015. ápr. 21. (A feljegyzés a szerző tulajdonában.)

dolgozott lovászként. A királyhelmei szolgabíró 1940. augusztus 10-ére magához hívatta a környéken élő Jehova tanúit. Szabó bűne a leventeszolgálat megtagadása vagy a tiltott hitterjesztés (a „házankénti munka”) lehetett.³⁴ Szabó Bertalant a szolgabíró végül – nyolc hittársával együtt – internálta. A férfi csak a fogva tartása alatt keresztelkedett meg és lett hivatalosan is a JTE tagja. A csendőrök láncra fűzve kísérték őt és hittársait a perbenyiki vasútállomásra, ahonnan 1940. augusztus 13-án a kistarcsai internálótáborba vitték őket. Innen 1941 májusában többedmagával – előttünk ismeretlen okból – átszállították a nagykanizsai internálótáborba.³⁵ Ezekben az években a Szabó család minden egyes tagja a büntetését töltötte valahol.³⁶ A család semjéni háza ezért sokáig üresen állt, és a benne lévő ingóságok nagy része eltűnt.³⁷

Szabó Bertalan csaknem három és fél évig volt a nagykanizsai internálótábor foglya. A táborban ismerte meg a Tiszaújváros közelében lévő Polgár községből származó Jehova tanúja Daragó Annát, aki menyasszonyjelöltje lett.³⁸ (Szabó búcsúlevelében Ancusként tett róla említést.) Daragó Anna, akit szüleivel együtt vittek az internálótáborba, már otthon volt, amikor választottját kivégezték. A háború befejezése után értesült a történekről és felkereste Szabó Bertalan szüleit Semjénben.

Zsondor János Tasolyán született 1924-ben, a mai szlovák–ukrán határ szlovák oldalán fekvő, néhány száz lelket számláló kis faluban. A településen már 1920 előtt is nagyrészt szlovákok laktak. Zsondor a hétköznapiokban a szlovák nyelvet használta, de mivel édesanyja magyar volt, így feltételezhetően ő is beszélt a nyelvet. (Búcsúlevelét szlovákul írta.) A Zsondor család női ága – édesanyja és két lánytestvére – tagja volt a JTE-nak, míg édesapja és két fiú testvére nem. A honvédelmi törvény által bevezetett „kivételes hatalom” adta szigorú körülmények között a család vallási megoszlásának súlyos következményei lettek. A törvény ugyanis előírta, hogy a leventeköteles személy apjának gondoskodnia

³⁴ A leventeszolgálat megtagadásáról lásd Ifj. Szabó Ferencné, szül. Tóth Jolán közlése. Mostbacher János kutató telefoninterjúja. 2015. jún. 9. (A feljegyzés a kutató tulajdonában.) A hitterjesztés lehetőségei Deák Zoltán elmondása alapján kerültek lejegyzésre. Lásd *Sz. n.: Az 1946 előtti keresztényüldözés néhány megnyilvánulása*. H. n. 1996. nov. 15. MJTEA ÉL-0011. 1.

³⁵ *Deák Albert* visszaemlékezése. H. é. n. MJTEA ÉL-0009. 1–2.

³⁶ Szabó Bertalan édesanyja, id. Szabó Ferencné, szül. G. Tóth Zsófia a budapesti Margit körúti fogházban nyolc hónapot raboskodott, édesapja, id. Szabó Ferenc fölműves és Bertalannál egy évvel idősebb fivére, ifj. Szabó Ferenc (Láca, 1919. nov. 14. – Semjén, 1981. jún. 11.) földműves a kistarcsai internálótáborba került 1943-ban.

³⁷ Ifj. Szabó Ferencné, szül. Tóth Jolán közlése. Mostbacher János kutató telefoninterjúja. 2015. jún. 9. (A feljegyzés a kutató tulajdonában.)

³⁸ Szabó Bertalanné, szül. Máté Zsuzsa varrónő, üzemvezető közlése. Telefoninterjú, 2015. máj. 9. (A feljegyzés a szerző tulajdonában.) Máté Zsuzsa id. Szabó Ferenc unokájának, ifj. Szabó Ferenc fiának, Szabó Bertalannak volt a felesége.

kell arról, hogy fia eleget tegyen a leventekötelezettségének,³⁹ továbbá büntetni rendelte, ha ennek teljesítését az apa szándékosan megakadályozta.⁴⁰ A leventefoglalkozásokon részt venni nem akaró Zsondor Jánost édesapja jelentette fel,⁴¹ így a 15 éves fiút akkor 50 napig Szobráncon tartották fogva.⁴² 1943 végén az ungvári határvidéki rendőrkapitányság elhatározta a 19 éves Zsondor internálását. A rendőrség ugyanis megállapította, hogy „Zsondor János a Jehova tanúi tiltott szekta híve és internálására azért került sor, mert a szekta kebeléből nem akart kilépni”.⁴³ Budapestre vitték, ahol a nagykanizsai internálásáról döntöttek.⁴⁴

Internálótábor, bíraskodás, kivégzés

Kínzás a táborban – Augusztin János sorsa

Az ismét elfogottak közül a legkevesebbet Augusztin Jánosról tudunk. Az adatközlők egyike sem tett róla említést, sőt kifejezetten kerülték nevének említését, aminek az volt az oka, hogy hitelveik megsértését egységesen negatívan ítélik meg. A „megalkuvónak”⁴⁵ tartott személyt – amennyiben az nyilvánosan nem bánja meg tettét – nem tekintik többé hittestvérüknek, személyéről nem emlékeznek meg. Így fordulhatott elő, hogy évtizedekig homály fedte az ötödik letartóztatott Jehova tanújának kilétét. Teljes nevének első nyilvános említésére csak 2002-ben került sor.⁴⁶ A nagykanizsai toloncházban fogvatartottak népbíróság előtt tett vallomásai segítettek végül annak rekonstruálásában, hogy mit is követett el Augusztin, amiért hittársai megalkuvónak tartották.

A NSzSz nagykanizsai vezetője Fieder György volt,⁴⁷ aki a Zalai megyei nyilas propagandaosztály vezetőjével, egyben a megye nyilas fegyveres szolgálatának

³⁹ A leventekötelezettség teljesítését biztosító kötelezettségek: 1939. évi II. tc. 11. § (1) (2). Magyar Törvénytár. 1939. évi törvénycikkek. Bp. 1939. 11.

⁴⁰ A leventeköteles gondviselőjének és munkaadójának kihágásai. 1939. évi II. tc. 172. § (1) (2). Magyar Törvénytár i. m. 96.

⁴¹ Matej levele Bór testvérnek. Matej keresztnévű Jehova tanújának kézzel írt, aláírt, szlovák nyelvű, fél oldalas levele a Bór vezetéknevű, szintén Jehova tanúja hittestvéreinek. H. é. n. NSJSA Nytsz.: nincs.

⁴² Uo.

⁴³ Internáltak egy jehovást. Kárpáti Híradó, 1943. május 5. 5.

⁴⁴ Hisem Julius (Julius/Július Hisem / Hisem/Hiszem Gyula) visszaemlékezése. (Cím és helymegnevezés nélküli, szlovák nyelvű, másfél oldalas, gépelt visszaemlékezés.) 2002. júl. 10. 1. NSJSA Nytsz.: nincs.

⁴⁵ A JTE szerint „megalkuvó” lesz az a bemerítkezett Jehova tanúja, aki nem tart ki végsőkig a hitük alapelvei mellett. Ezek közé tartozik a katonaság elutasítása is.

⁴⁶ Németh József interjúja Papp Lászlóval. (A körmendi emléktábla avatáson, a MJTEA által készített videófelvétel.) Körmend, 2002. márc. 7. MJTEA (Video 4.). Nytsz.: Vi-93.

⁴⁷ Fieder (Fider/Fiedler) György (Nagysítke, 1900. márc. 16. – Bp., 1961. aug. 10.) fűszerkereskedő, honvéd, nyilas megyevezető, a nagykanizsai NSzSz egyik vezetője.

megszervezőjével, Szerecz Lászlóval⁴⁸ együttműködve fogatta el, rabolta ki és kínoztta meg a razziákon begyűjtött személyeket. Fieder 1945 novemberében zajló népbírósi perének iratai között találunk információkat Augustin Jánosról. A beidézett tanúk egyike, Simoncsics József gépkocsiszerelő⁴⁹ a következőket vallotta: Fieder berendelte őt 1945 elején ingyenes gépkocsijavításra, mert „a hungarizmusért kötelesség ingyen dolgozni”. Ő erre nem volt hajlandó, ezért Fieder megfélemlítésként „az irodája mellett lévő kínzókamrához vezette”. Simoncsics elmondása szerint: „ott láttam egy hosszú asztalt és a fal mellett egy padot. Az asztalon 3 darab autómágnes össze volt drótozva. A mágnes között egy tárcsakerék, amelyből egy hajtókar állt ki, mely forgatás által áramot fejlesztett. A mágnes másik végén 3 vagy 4 szál drót (csupasz) volt. Fieder parancsára bevezettek egy előttem ismeretlen nevű fiatalembert, akiről később megtudtam, hogy internált jehovás, akit Horváth Ferenc nagykanizsai hentes-mesternek adtak ki a táborból dolgozni. Amikor bevezették, a fekete ruhás fiatalember azt kérdezte tőle: »Hajlandó-e fegyvert fogni, vagy se?« A fiatalember azt felelte, hogy nem, mert tiltja a vallása. Fieder erre azt mondta, hogy: »Ne gatyázzatok vele, ha szép szóval nem megy, intézzétek el!« Ugyancsak a fekete ruhás fiatalember rácsavarta a jehovás ujjaira és a nyakára a mágnesből kivezető drótokat és meghajtotta a tárcsakereket, minek folytán áramot vezettek rá. A jehovás fiatalember azonnal elterült, ordított és azt kiabálta, hogy hajlandó vagyok fegyvert fogni. Erre levették róla a drótokat és kiveztették.”⁵⁰ Ezt követően egy másik, előtte ismeretlen fiatalembert is bevezettek, akiről nem lehetett tudni, hogy milyen vallású volt. Ő a kínzás hatására azt üvöltötte, hogy „ne öljetek meg!”. Simoncsics végül annak ellenére sem jutott erre a sorsra, hogy továbbra sem volt hajlandó ingyen dolgozni. „Mindössze” annyi történt, hogy Fieder drótszálás korbacsal kétszer végigvágott rajta, aminek a nyomán kiserkent a vére.⁵¹

Villanyárammal történő kínzásról számolt be Beck Emil nagykanizsai kereskedő is. Őt február 6-án azért állították elő, mert zsidó létére keresztény nőt vett el feleségül. Láttá, hogy Fieder mosolyogva nézte végig, amint egy fiatalembert úgy „villanyoztak meg”, hogy fülére és nemi szervére tették a vezetékét.⁵²

⁴⁸ Szerecz László (Pölöskefő, 1913. máj. 15. – ?) magántisztviselő, kereskedő, szabósegéd, hadnagy, aki Ukrajnában századparancsnokként szökött munkaszolgálatosokat végeztetett ki. A Német Szövetségi Köztársaságban, majd Ausztriában telepedett le, különböző álneveket használva a hungarista Út és Cél című folyóirat főszerkesztője lett, majd Nagy-Britanniába emigrált. Szerecz László dossziéja. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL) 3.1.5. 0-12835/2.

⁴⁹ Simoncsics József (Nagykanizsa, 1915. júl. 8. – ?) nagykanizsai gépkocsiszerelő, sofőr.

⁵⁰ Simoncsics József tanúvallomása. Fieder György népbírósi dossziéja. ÁBTL 3.1.9. V-48273/1. 25–26.

⁵¹ Uo.

⁵² Beck Emil tanúvallomása. ÁBTL 3.1.9. V-48273/1. 69–70. Ugyanilyen kínzásról számolt be Dr. Magyar Miklós (Tata, 1887. máj. 20. – ?) állatorvos is, aki 1944. december 13-tól volt a toloncházban. Dr. Magyar Miklós tanúvallomása. Nagykanizsa, 1945. dec. 14. ÁBTL 3.1.9. V-48273/1. 86.

Simoncsics és Beck nem elszigetelt esetekről számoltak be. Ugyanebben a perben ugyanis rajtuk kívül még három olyan tanú tett vallomást, akit egy vagy több alkalommal kínoztak meg árammal. (A népbírósi perben megszólalók ezt „megvillanyozásnak” nevezték.) További két fogvatartott látott ilyet vagy volt erről tudomása, sőt, egy toloncházban szolgáló alhadnagy is beszélt erről.⁵³

A nagykanizsai hentes-mesternél dolgozó és megvillanyozott „jehovista” csak Augustin János lehetett. Az eset után valószínűleg napokig feküdni kényszerült, mint a többiek, akikkel a táborban hasonlóképpen bántak el.⁵⁴ A tény, hogy mégis nem „megalkuvó” hittársaival együtt kerülhetett a körmendi nagylaktanyába, arra enged következtetni, hogy ismét csak megtagadhatta a katonai szolgálatot, ahol ismét megpróbáltatásokon kellett keresztülmennie. Először Helmeczi Sándor hittársával együtt neki kellett az udvaron Zsondor és Hónisch vérért fűrészporral leszórnia, majd a holttesteket deszkaládába fektetnie. A lelki megpróbáltatás után minden bizonnyal ismét megverték, mert azután feladta meggyőződését és „végleg engedett a rá nehezedő nyomásnak”.⁵⁵

Az ötödik elfogott személy azonosítása után vált érthetővé a történet egy másik összefüggése is. A visszaemlékezésekből korábban csupán annyit tudtunk, hogy Szabó Bertalant körmendi fogva tartásának ideje alatt egyedül a felvidéki származású „Mária” látogatta. Mostbacher János kutatónak sikerült tisztázni, hogy a férfi látogatója Augustin Mária volt.⁵⁶ Ő is a hentesnél dolgozott, tanúja volt a két férfi elfogásának és a hozzátartozó jogán látogatta testvérét. Megtalálta a módját annak is, hogy hittestvérét is felkeresse. Követte őket Körmendre, és ő lett Szabó Bertalan búcsúlevelének címzettje.

Augustin János és Mária a háború befejezése után visszatért korábbi lakóhelyére, a csehszlovákiai Kistoronyára. A férfi 1948-ban feleségül vette egyik hittársát, és bár „hitében meggyengült”, a JTE tagjaként halt meg. Szabó Bertalan Augustin Máriára bízta búcsúlevelét, csomagjait és pénzét. Az asszony üzent is a férfi Semjénbe visszatért szüleinek, hogy ha majd kipihen a háború fáradalmait, akkor jelentkezni fog náluk. Ez azonban elmaradt s levelet sem kaptak tőle. Így soha nem derült ki, hogy mi volt a csomagban és mi történt azzal a pénzzel, aminek elköltését Szabó egyébként is Mária döntésére bízta. A búcsúlevelén azonban megérkezett a szülőkhöz egy semjéni Jehova tanúján keresztül. A helyzet minden

⁵³ Fieder György népbírósi dossziéjában megszólaló tanú. ÁBTL 3.1.9. V-48273/1. 30–32.

⁵⁴ Hirsch Teréz vallomása (Nagykanizsa, 1896. máj. 10. – ?) nagykanizsai mosónő. Zsidó származása miatt kísérték be az internálótáborba 1945 februárjában. Fieder György népbírósi dossziéja. ÁBTL 3.1.9. V-48273/1. 39.

⁵⁵ *Helmezi S.*: Cím nélkül i. m. 3–4.; *Konrád János*: Országbeszámoló Jt magyarországi történetéről. Bp. 1971. Kézirat. 34.

⁵⁶ Mostbacher Jánosnak Szabó Ferencné, szül. Tóth Jolánnal készített telefoninterjúja, 2015. jún. 9. (A feljegyzés M. J. tulajdonában.)

bizonytalán kínos lehetett Mária számára, mivel az öccse „megalkudott a hitben”, míg Szabó Bertalan mindhalálig kitartott. Augusztin Mária élete végén elhagyta hitét és egyházát.⁵⁷

Ítékezés

A nyilas uralom időszaka kívül esett a joguralom és az igazságszolgáltatás érvényesülésének keretein. A Szálasi-féle jogalkotás a látszat megőrzésére, a jogalkalmazás a formalitás (többé-kevésbé) tiszteletben tartására koncentrált csupán. A nyilas hatalomátvételt követő jogszabályalkotás és jogalkalmazás messze túlmutat a háborúban vagy rendkívüli állapotban alkalmazott, önmagában véve is súlyos emberi jogi kérdéseket felvető gyakorlaton.⁵⁸ A kivégzések jogi háttéréről, a joggyakorlatról mégis szólni kell néhány szót. A hatályos jogszabályok szerint, amennyiben a vád tárgyát büntett képezte, háromfős haditörvényszéknek kellett eljárnia. Ez egy hadbíróból mint tárgyalásvezetőből és két katonai állományban lévő tisztből állt. Az ítélet ellen nem lehetett perorvoslással élni, az az illetékes parancsnok megerősítésével jogerőssé vált.⁵⁹

Az összes Körmenten kivégzett közül egyedül a feltehetőleg legelsőként (1945. január 22.) sorra kerülő Lakatos Henrik körmenti honvéd tárgyalási jegyzőkönyve maradt fenn.⁶⁰ Az ötoldalas jegyzőkönyvben rögzítettek a hatályos büntető eljárásjogi szabályoknak megfelelő tárgyalásról tanúskodnak.⁶¹ A jegyzőkönyv értelemszerűen tartalmazza a bíróság összetételét, a katonai büncselekmény elkövetésének leírását és az ítélet kimondásának jogszabályi hivatkozásait. A nyilvánosság kizárásával működő, rögtönítélő bíróság elnöki tisztét

⁵⁷ Ifj. Szabó Ferencné, szül. Tóth Jolán közlése. Mostbacher János kutató telefoninterjúja (2020. ápr. 13.) és Tóth Károly elektronikus levele Mostbacher Jánosnak (2020. máj. 28.). (A feljegyzés és a levél M. J. tulajdonában.)

⁵⁸ *Farkas Ádám: Válogatás a modern magyar honvéd-katonai büntetőjog történeteiből (1867–1945).* I. Győr 48.

⁵⁹ *Kelemen Roland: A két világháború közötti évtizedek és a második világháború katonai büntető eljárásjoga és igazságszolgáltatása.* In: *A polgári Magyarország katonai büntetőjogának és igazságszolgáltatásának történeti vázlata, 1867–1944. Tanulmányok a katonai jogtörténet köréből.* Szerk. Farkas Ádám – Kelemen Roland. Győr 2015. 123–152.

⁶⁰ Lakatos Henrik (Kunszentmárton, 1923. szept. 23. – Körment, 1945. jan. 22. délelőtt), körment-i földműves, r. k. honvéd. Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Levéltár (a továbbiakban: HM HIM HL) <https://bit.ly/3bXg3gA>, Lakatos Henrik (letöltés 2022. júl. 28.); MNL Vas Megyei Levéltára (a továbbiakban: VaML), Körment iratai 1945–1946. Körment-i halotti anyakönyv 1945. 18. sz. Lakatos Henrik Szabó Sándor (Mezőlak, 1912. márc. 12. – ?) egyházasközponti lakos pajtárában bűjt el. Lakatos Szabó feljelentése nyomán fogták el.

⁶¹ Szabó Sándor vizsgálati dossziéja. Tárgyalási jegyzőkönyv. Nytsz.: II.H.187/45. sz./III.13. Körment, 1945. jan. 20. ÁBTL 3.1.9. V-133158. 5–10.

Kricsfalussy Sándor alezredes töltötte be,⁶² a tárgyalásvezető dr. Magyar Andor hadbíró főhadnagy,⁶³ a vádló dr. Bicsánszky Mihály hadbíró főhadnagy volt.⁶⁴ A védelmet dr. Szalamin Zoltán zászlós látta el.⁶⁵ A jegyzőkönyvvezető a tizedesi rangban lévő, de szintén jogvégzett dr. Veszeloovszky István,⁶⁶ volt kassai járásbíróági jegyző lett. Valamennyien kárpátaljai származásúak voltak, tehát valószínű, hogy a bíróság tagjai eredetileg is a M. kir. kassai VIII. honvéd kerületi parancsnokság állományába tartoztak. Ítéletüket pedig mint a „M. kir. szombathelyi 3. honvéd kerületi parancsnokság bírósága: II. mint rögtönítélő bíróság”⁶⁷ hozták meg. Lakatos Henrik vádlottat a „légvédelmi sötétedés ideje alatt”, a szökés és a szökésének előkészítése közben elkövetett lopás bűncselekményeinek elkövetése miatt halálra ítélték. Az ítéletet két nappal később hajtották végre a nagylaktanya udvarán.⁶⁸

Ismerünk egy nem a kassai VIII. honvéd kerületi parancsnokság állományába tartozó hadbíró is. Dr. Sparas László⁶⁹ főhadnagyot a tífuszjárvány miatt a szombathelyi 3. honvéd kerületi parancsnokságról vezényelték át 1945 februárjában. A körmenői bíróság vezető parancsnoka volt mintegy két héten keresztül. Tanúvallomása szerint csak Körmenőn összesen 9-10 halálos ítéletet hozott, amelyek közül hármat hajtották végre.⁷⁰

A kivégzett Jehova tanúi után nem maradt fenn tárgyalási jegyzőkönyv vagy a halálos ítéletek dokumentumai. Mindössze annyit tudunk, hogy őket először a Honvéd Vezérkar Főnökének különbíróága⁷¹ elé vitték Csáktornyára,⁷² ami egy rögtönítélő bíróság volt. A Vas és Zala megyében elfogott személyek feletti ítélezés azonban a M. kir. szombathelyi 3. honvéd kerületi parancsnokság hadbíróágának illetékességi körébe tartozott, ezért Csáktornyáról a szombathelyi

⁶² Kricsfalussy (Kricsfalusi/Kricsfalussy) Sándor (Kricsfalussy-Hrabár Sándor) (Majdánka, 1897. jún. 1. – Szekszárd, 1978. nov. 17.) csendőr ezredes. A tárgyalási jegyzőkönyvben Kricsfalussy Sándor néven mint katona és mint alezredes szerepel.

⁶³ Dr. Magyar Andor (Ungnyárad, 1909 – ?) hadbíró főhadnagy. 1945 után a nyíregyházi törvényszék bírója.

⁶⁴ Dr. Bicsánszky Mihály munkácsi joggyakornokként kezdte pályáját. 1945 után a sátoraljaújhelyi megyei bíróság bírója, majd 1949-től a szerencsi járásbíróóság elnöke volt.

⁶⁵ Dr. Szalamin (Szalámin) Zoltán Kassán volt kir. törvényszéki titkár, majd bíró az Ungvári Kir. Törvényszéken. 1945 után a Fővárosi Bíróság bírója.

⁶⁶ Dr. Veszeloovszky Istvánt 1946-ban a közszolgálatból elbocsátották.

⁶⁷ Tárgyalási jegyzőkönyv. i. m. 1.

⁶⁸ Uo. 5.

⁶⁹ Dr. Sparas (Schparas) László Ödön (Némethidegkút, 1918. márc. 22. – ?) főhadnagy, hadbíró, tanácsai osztályvezető, budapesti lakos. Ausztriába menekült, és amerikai hadifogságból tért vissza Magyarországra.

⁷⁰ Timár Miklós hadbíró ügye. ÁBTL V-36553. 178–179. 202.

⁷¹ A nyilas uralom végén az eredetileg a honvéd vezérkar főnökének különbíróága nevű bíróság, az illetékességi körtől függően két különböző néven működött.

⁷² *Helmezi S.*: Cím nélkül i. m. 2.

hadbírószágra szállították őket, majd a zalaegerszegi 72., onnan pedig a körmendi 27. bevonulási központba. Akárcsak Lakatos Henrik esetében, felettük is a M. kir. szombathelyi 3. honvéd kerületi parancsnokság bírósága ítélezett, annak Körmenden kihelyezett hadbírószága által.

A halálos ítéleteket a Körmenden állomásozó, M. kir. kassai VIII. honvéd kerületi parancsnokság hajtotta végre.⁷³ Az ítéleteket szökésért, katonai szolgálatra való be nem vonulásért szabták ki. A Jehova tanúi hűtlenség⁷⁴ vádjával kerültek hadbírószág elé, amely vádpont feltehetőleg végig megmaradt, és ez adott jogi alapot a halálbüntetés kiszabására. A hűtlenség törvényi tényállását ugyanis olyan tágan határozták meg, hogy a bíróság szinte bármilyen magatartást annak minősíthetett.⁷⁵ (Elsősorban az állam elleni és a honvédelem érdekeit sértő bűncselekmények körében.) Az elfogott Jehova tanúi pedig vallási meggyőződésüknél fogva semmilyen katonai vonatkozású szolgálatot, tevékenységet, munkát nem voltak hajlandók ellátni vagy elvégezni. Részben ezért is kerültek a nagykanizsai internálótáborba. A razziák során történt elfogásuk után sem voltak hajlandók tankcsapda vagy katonai repülőter építésére. Mindezek teljes mértékben megalapozták a hűtlenség bűncselekményének elkövetését, és jogi alapot szolgáltattak a halálbüntetés kiszabására. A katonaszökevények, a szökött munkaszolgálatosok esetében minden bizonnyal ugyanez volt a helyzet.

Kivégzések

Körmenden két kivégzési helyről számolnak be a források. A városközpontban történt nyilvános kivégzésnek semmilyen emléke nem maradt volna fenn, ha Komjáthy Kálmán nem emlékezett volna meg róla.⁷⁶ Ő szemtanúként és körmendi helytörténészként többször is beszámolt erről.⁷⁷ A valóság azonban minden bizonnyal az, hogy a ténylegesen felállított bitófára senkit sem akasztottak

⁷³ M. kir. kassai VIII. hadtest (Kassa, majd Miskolc) A M. kir. honvéd törvényszéknek nem maradtak fenn Körmendre vonatkozó dokumentumai. A vizsgált időszakból (1945) egyáltalán nincsenek források a HM HIM HL-ben.

⁷⁴ 1930. évi III. tc. a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről. 59. §. Magyar Törvénytár, 1930. évi törvénycikkek. Bp. 1931. 1–103. §. 81–116.

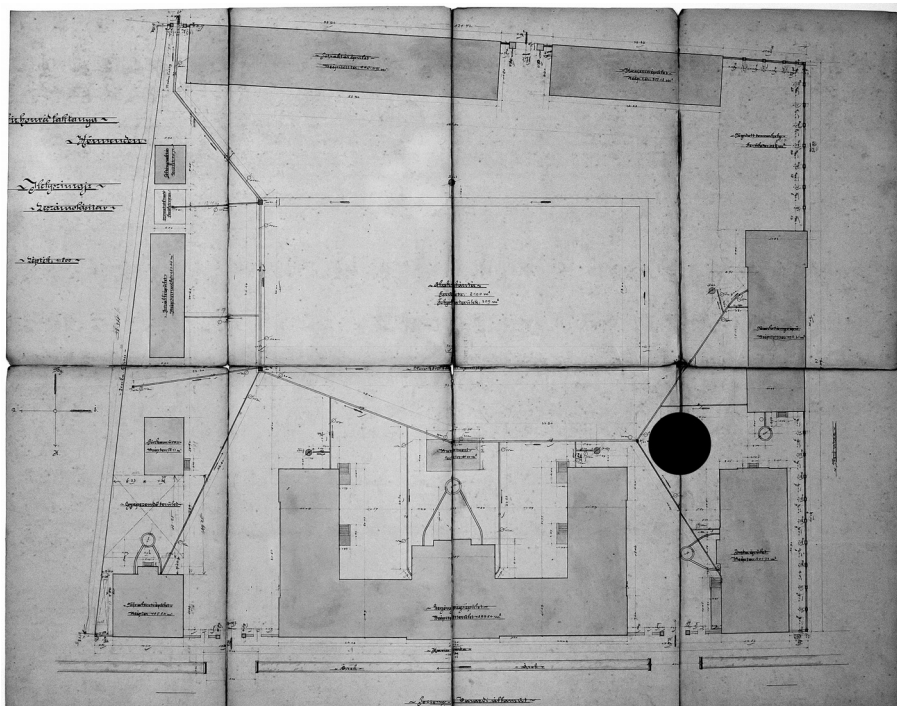
⁷⁵ *Takó Dalma*: A Honvéd Vezérkar Főnökének különbírószága. Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 6. (2018) 1. sz. 97–120.

⁷⁶ Komjáthy Kálmán (Körmend, 1929. dec. 29. – Körmend, 2016. ápr. 12.) körmendi festőmester, amatőr helytörténész, néprajzkutató. Komjáthy Kálmánnal több alkalommal beszéltem telefonon (2015. márc. 17. és 24., 2015. ápr. 1. és 20.). Ezek és a tanulmányban idézett írásai alapján úgy gondolom, hogy egyetlen Jehova tanú kivégzésénél sem volt jelen. (A feljegyzések a szerző tulajdonában.)

⁷⁷ *Komjáthy Kálmán*: Visszatekintés 72 év után, 1929–2001. Körmend 2001. 31.; *Üő*: Végtisztesség 57 év után. Körmendi Figyelő, 2002. március 29. 13. Komjáthy szerint az egykori Hodossy-féle nagy trafik előtt, Farkas József szerint az országzászlótól keletre, a kastély északi épületsorának sarkán állt a bitófa. Farkas szerint az akasztófán tábla lógott, ezzel a felirattal: „Ide kerül minden hazaáruló!”

fel, amint azt más körmendi szemtanúk egybehangzóan meg is erősítik.⁷⁸ A városban kizárólag a M. kir. honvédségi laktanya, más néven nagylaktanya udvarán történtek kivégzések.

2. kép A körmendi nagylaktanya alaprajza a kivégzés helyével⁷⁹

Forrás: MNL VaML V.K.36.b. 57. cs.

(A szerző által készített fénykép a Kőrmendi gyalogsági laktanya tervrajzáról.)

A fogvatartottak számos atrocitásnak voltak kitéve a kivégzésükig. Veréssel megpróbálták megállapítani, hogy közülük kik a leventekötelessék, a katonakorúak, a katonaszökevények vagy szökött munkaszolgálatosok. A közeli kislaktanyában vert tanyát a NSzSz, amely a válogatás során ki is rabolta a fogvatartottakat.⁸⁰

⁷⁸ Pósfai János: A szemtanú. Vas Népe, 1995. február 30. 4.; Kőrmend 1945. április 1-től. Városunk történelmének új fejezete kezdődik. Összeáll. Farkas József. Kézirat. Kőrmendi Faludi Ferenc Könyvtár. Nytsz.: nincs.

⁷⁹ A fogdaépület az „E” alakú épületegyüttes északi (jobb) oldalán lévő önálló épület volt. A kivégzéseket az „E” alakú főépület és ennek jobb oldalán látható, különálló épület közötti, megjelölt részen tartották. A laktanya tervrajzáról készített fényképet az MNL VaML engedélyével közlöm.

⁸⁰ Pósfai János: Sárvaron akasztottak, Kőrmenden lőttek. Vas Népe, 1995. február 3. 7.

A leventéket elindították kiképzésre Németországba, a katonákat bevonultatták, a többieket pedig elítélte a Rába étterem emeletén székelő hadbíróság.⁸¹

A halálos ítéletek és a kivégzettek pontos számát nem ismerjük. Amennyiben dr. Sparas László hadbíró – korábban idézett – tanúvallomásaiban igazat állított, akkor az is elképzelhető, hogy a halálos ítéleteknek mintegy 30%-át hajtották végre. Kivégzéseket naponta vagy majdnem mindennap tartottak. Voltak azonban napok, amikor két, sőt három főt is kivégeztek.⁸²

Valószínűsíthető, hogy a kivégzések 1945. január elejétől folytak, annak ellenére, hogy az első dokumentálható eset csak január 22-én történt. Amennyiben mégis ezt a dátumot tekintjük a kezdeti, míg a kivégzéseknek egész biztosan véget vető bombázás időpontját (1945. március 27.) a végső időpontnak, úgy mintegy 50 főt végeztek ki a nagylaktanyában ebben az időszakban. Ehhez képest mindössze nyolc fő kivégzését tudjuk egyértelműen dokumentálni, valamint további négy fő esetében valószínűsíthető, hogy a kivégzettek között voltak.

Farkas József 14 évesen több kivégzést is látott.⁸³ Leírása szerint a halálraítélt szemét bekötötték, felolvasták az ítéletet, és az öt főből álló osztag tíz méterről adta le a lövéseket Légrády Gyula⁸⁴ főhadnagy parancsára.⁸⁵ Komjáthy Kálmán, aki összesen két kivégzés szemtanúja volt, szintén megemlékezett a kivégzőosztag parancsnokáról. Komjáthy jól ismerte őt, mert leventeként, hetenként két éjjel hírvivő szolgálatot kellett teljesítenie a Korona szálló ügyeleti szobájában.⁸⁶ Az egyik alkalommal a szolgálatban lévő tiszt a kivégző osztag parancsnoka volt. (Komjáthyt elküldte italért, majd hölgyvendége megérkezése után neki kellett biztosítania az éjszaka nyugalmát.) Komjáthy az 1980-as évek végén még csak a főhadnagy nevének kezdőbetűit árulta el.⁸⁷ Évtizedekkel később, 2002-ben ezt azzal indokolta, hogy tekintettel kívánt lenni a főhadnagy körmendi rokonaira.⁸⁸

⁸¹ *Pösfai H. János*: Kiket állítottak falhoz Körmeden? Vas Népe, 1970. február 8. 7.

⁸² Körmend 1945. április 1-től i. m. 2.; *Göncz László*: „Beszélj szerbül, ha szerb kenyeret eszel” (Varga Sándor). In: *Uő*: Egy peremvidék hírmondói. Mura menti életképek a 20. század első feléből. Bp. 2006. 21.

⁸³ Farkas József (Körmend, 1931. aug. 18. – Körmend, 2014. febr. 19.) helytörténész, Körmend volt polgármestere.

⁸⁴ Légrády Gyula (Nagykölked, 1917. júl. 15. – Bp., 1956. nov. 9.) hadnagy, körmendi lakos, a Körmendi Honvéd Gyűjtőállomás parancsnoka (1944. dec. 4. – 1945. márc. 27.). Ausztriában esett angol fogságba. Később pályamunkás, minőségi ellenőr, esztergályos, bérelszámoló, budapesti lakos. Légrády Gyula anyaga. HM HIM Központi Irattár (a továbbiakban: HM HIM KI) 59294. 1993-ban posztumusz főhadnaggyá léptették elő.

⁸⁵ Körmend 1945. április 1-től i. m. 2.

⁸⁶ A nagylaktanya utcájának (Hunyadi) és Körmend főutcájának (Rákóczi) a kereszteződésében lévő hatalmas épület adott otthont a Korona szállónak és a Rába étteremnek.

⁸⁷ *Komjáthy K.*: Visszatekintés 72 év után i. m. 30.; *Uő*: Én így láttam...szülővárosomnak, Körmendnek fél évszázadát, 1939–1989. Körmend 1989. 31–32.

⁸⁸ Németh József interjúja Komjáthy Kálmánnal. (A körmendi emléktábla avatáson, a MJTE által készített videófelvétel.) Körmend, 2002. márc. 7. MJTEA (Video 5.). Nytsz.: Vi-93.

A nagylaktanyában kivégzett Jehova tanúiról a rendszerváltozást követően a Magyarországi Jehova Tanúi Egyház (a továbbiakban: MJTE) rendszeresen megemlékezett. Az első emléktábla felavatására a kivégzés után 57 évvel, 2002 márciusában került sor.⁸⁹ Az eseményről a MJTE lapja is beszámolt.⁹⁰ Ezt a rövid híradást a Szlovákiában élő egykori katonaszemtanú, későbbi Jehova tanúja, Bobela János⁹¹ is olvasta. A cikk nyomán 2003-ban maga is megírta visszaemlékezését.⁹² E szerint alegységét Körmenten szállásolták el akkoriban, s katonatársaival együtt kivezényelték őt is kivégzésekhez, elrettentésül. Állítása szerint mindhárom Jehova tanújának a kivégzését látta, mintegy 50 méterről.⁹³ Emlékezetében különösen a kettős kivégzés maradt meg. Úgy emlékezett, hogy Hönisch Antal bátran viselkedett, és utolsó mondatait is felidézte: „Jehova tanúi nem félnek emberektől, hanem ahogy Jézus mondta, inkább attól félnek, akinek hatalma van, hogy elpusztítsa a testet és a lelket a gyehennában”.⁹⁴ A kivégzőosztag parancsnoka ebben az esetben Sendri hadnagy volt, akinek a felszólítására egy önként jelentkező akadt csupán a kivégzésre, a katonai egység szakácsa. (Ő a laktanyát ért bombatámadás során halt meg, nem sokkal később ugyanitt az udvaron.) A sorba állított katonák közül a parancsnok minden ötödiket léptette ki a kivégzésben való részvételre. Az osztag minden tagjának meghatározták, hogy a test melyik részére kell céloznia. Az egyik Jehova tanú fejére célzó katonának annyira remegett a keze, hogy elvétette a lövést, Bobela szerint ezzel további kínszenvedést okozva neki. Végül a kivégzőosztag parancsnoka, Sendri hadnagy golyója fejezte be a kivégzést.⁹⁵ A kivégzésekre 10 óra 15 perc és 17 óra között került sor, római katolikus pap jelenlétében.⁹⁶

A szemtanúk szerint a nagylaktanya E alakú épületének északi udvarában tartották a kivégzéseket. Az épület északi végén, a magában álló épület volt a fogdák-nak is helyet adó irodaépület. Innen léptek ki az elítéltek, majd a hatalmas laktanya-udvart elválasztó észak-déli kerítés elé állították őket. A kíváncsiskodó körmendiek

⁸⁹ Az első emléktábla avatása 2002. március 7-én volt. A táblát a tűzoltóság falán helyezték el. (Tűzoltólaktanya, Hunyadi J. utca 37.) A több mint ötszáz résztvevővel lezajlott eseményről a helyi és az országos sajtó is beszámolt.

⁹⁰ Sz. i.: Megemlékezés kivégzett Tanúkról. Örtorony, 2003. január 15. 32.

⁹¹ Bobela János (Jan Bobela, Bobela Ján) (Utcás/Ulič, 1921. febr. 6. – Utcás/Ulič 2006. okt. 10.) feltehetőleg a M. kir. kassai VIII. hadtest katonája. Bobela János 82 éves korában maga is a JTE tagja lett.

⁹² Ján Bobela visszaemlékezése. (Cím nélküli, másfél oldalas, szlovák nyelvű visszaemlékezés.) Snina (Szlovákia), 2003. febr. 6. NSJSA Nytsz.: nincs.

⁹³ Uo. 1. Bobela János a kivégzések sorrendjét és dátumait tekintve téved, de visszaemlékezése az összes többi részlet vonatkozásában hitelesnek tekinthető.

⁹⁴ Bobela János Szabó Bertalannak tulajdonította ezeket a Máté evangéliumából vett szavakat, de visszaemlékezése alapján nyilvánvaló, hogy azok kizárólag Hönisch Antaltól származhattak. Téved abban is, hogy a két kivégzés nem egyszerre, hanem 15 perc eltéréssel történt.

⁹⁵ Ján Bobela visszaemlékezése i. m. 1.

⁹⁶ Somlóy Sándor: Felszabadulás. Vas Népe, 1960. április 3.

az északi kapun keresztül jól láthatták a történeteket.⁹⁷ Az eredeti kőoszlopok nélküli északi kapu és a kőkerítés ma is ugyanaz. A kivégzésekre az egykori markotányos ház (laktanya kantine) helyén felépített, ma még álló csarnoképület dél-keleti sarkánál került sor. Itt állt egykor egy vakolatlan téglafal, előtte földbe ásott faoszlopokkal, amikhez a halálra ítélteteket kikötözték.⁹⁸ A nagylaktanyának ez az északi része hamarosan egy modern lakóparknak ad majd otthont.

Búcsúzás

A három kivégzett közül ketten (Szabó Bertalan és Zsondor János) hagytak hátra búcsúlevelet. (Nem tudjuk, hogy a harmadik kivégzett, Hönisch Antal élt-e ezzel a lehetőséggel.) Szabó levelének fennmaradt az eredeti példánya, bár ennek számos átírata vált ismertté az egyháztagok körében.⁹⁹ Zsondor János ceruzával írt szlovák nyelvű búcsúlevele eredetileg nagyon halvány volt,¹⁰⁰ ezért a húga tollal lemásolta, és ennek a másolatnak maradtak fenn a különböző változatai szlovák és magyar nyelven (2. melléklet: Szabó Bertalan és Zsondor János búcsúlevele.)¹⁰¹

A búcsúlevelek címzettjei a hittestvér Marika, a szülők, a menyasszony-jelölt, az internálótábor bezárása utáni szállásadók és maga a vallási közösség voltak. A kivégzés előtt írt levelek leginkább a tanúságtételről szólnak, amit az Újszövetségből vett idézetekkel támasztottak alá, bennük a természetfeletti és a természetes világ találkozik – ebben a sorrendben. A búcsúlevelek Jehova Istenhez és Jézus Krisztushoz való hűségük, a hit megvallásának, az elkötelezettség kifejezésének, a tántoríthatatlanságnak a lenyomatai. Nyoma sincs bennük

⁹⁷ A nagylaktanyában folyó kivégzések ismert szemtanúi: Bobela János, Farkas József, Göncz Mihály, Komjáthy Kálmán, Pósfai János (Pósfai H. János), Somlósy Sándor, Varga Sándor és Vető József. Utóbbi eddig meg nem nevezett visszaemlékezése (naplórészlete): *Vető József: Visszaemlékezés a végnapokra.* Népszabadság, 1968. április 3. 6. A nagylaktanya fogdájában fogvatartott Tóth István látta a kivégzetteket. *Tóth István: Horthy és Tito katonája. Vasra verve (7.).* Magyar Szó, 1996. december 3. 4.

⁹⁸ *Komjáthy K.: Visszatekintés 72 év után i. m. 30.*

⁹⁹ Szabó Bertalan autográf, aláírt, keltezés nélküli búcsúlevele két félbehajtott, egyenként 192x265 mm-es oldalból és összesen (címezéssel, aláírással, bibliai helyekkel együtt) 42 sorból áll. Ismeretlen eredetű, mára megbarnult papírra, tintaceruzával írta, ami mára elsötétült. A második oldal hátoldalán vagy a hozzácsatolt harmadik oldalon hivatalos bejegyzés „Láttam”, alatta „945. III / 2”, alatta „Dr” és olvashatatlan aláírás, alatta, feltehetően katonai rangfokozat, ami szintén olvashatatlan. Szabó Bertalan búcsúlevelének eredeti példányát a MJTEA-ban őrzik. Nytsz.: Do-0024.

¹⁰⁰ Interjú Hiszem Mihály (1927–2011) testvérrel. NSJSA Nytsz.: nincs. A JTE-ban nincs semmilyen jelentősége annak, hogy egyházának a tagjai milyen nemzetiségűek. Ennek nem mond ellent, hogy Zsondor Jánost a magyarországi és Ján Zondor néven a szlovákiai JTE is saját mártírjaként tartja számon.

¹⁰¹ Zsondor János búcsúlevelét a magyarországi és a szlovákiai JTE archívumában fellelhető változatok közül, a véleményem szerint a leginkább hitelesnek tartott, magyar nyelvű fordítását közlöm. Ez a 2021-ben előkerült változat Zsondor János húgának kézzel írt másolata az eredetiről. Forrás: Michal Petrakovic posztonyi egyházkutató, Jehova tanú.

sem elkeseredésnek, sem az átélt szenvedések miatti keserűségnek vagy a méltatlan ítélet okán érzett elégedetlenségnek. A hátramaradottaknak ők kívántak vigasztalást nyújtani, mivel vallották, hogy a közeli haláluk után – bibliai hasonlaltal – csak „lepihennek” és feltámadásuk pillanatában valamennyien ismét találkozni fognak. A meglepő összeszedettséggel, tudatossággal és gondossággal, ugyanakkor egyszerű szavakkal megfogalmazott leveleket a JTE és az egyetemes keresztény egyház mártír-irodalma fontos részeinek tekinthetjük.

A kivégzettek eltemetése

A három kivégzett Jehova tanúja halottvizsgálati bizonyítványában „Az idő, melyben a halott eltemetendő” című rovatban 17 óra szerepel. Minden bizonnyal a többi kivégzett esetében is így történt ez. A kivégzettek halotti anyakönyvében a körmendi eltemetést szintén rögzítették, de a hely megadása nélkül.¹⁰² A körmendi temetésekről azonban az öt generáció óta temetkezési vállalkozóként dolgozó Kovátsik (Kovatsik) család be tudott számolni.¹⁰³ A halottakat a nagylaktanyából sötétedés után szekéren, a belvárost kikerülve, az akkor még kevésbé beépített területeken keresztül vitték a köztemetőbe,¹⁰⁴ és a katonák által megásott egyedi sírhelyekbe temették el őket. (Az egy napon kivégzetteket, így a két kivégzett Jehova tanúját valószínűleg egy sírba temették.) A sírokat a temető főbejáratához közel, a közúttal és egyben a temető autóparkolójánál lévő kerítéssel párhuzamosan futó kerítésrész mellett, akkor még üresen álló parcellarészben (A5) ásták meg.¹⁰⁵ Ennek a kerítésen belüli parcellarésznek a legvége az izraelita temető máig meglévő téglafalához illeszkedik. Az azóta elveszett temetői főkönyvbe feltehetően nem jegyezték be a halottak nevét, és mivel később is jeltelenek maradtak a sírok, a rátemetésnek nem volt akadálya. A mára teljesen megtelt parcellarészben semmi nem utalt arra, hogy mintegy 50 kivégzett személy is nyugszik itt. Gerencsér Lajos burgenlandi és Gergely Márton körmendi egyháztagok a közelmúltban megjelölték a három kivégzett Jehova tanú általuk feltételezett eltemetésének helyét, s a helyi önkormányzattal egyeztetve 2020. november 4-én egy kisméretű, emléksziklának nevezett emlékművet állítottak a katolikus temető

¹⁰² Szabó Bertalan, Hónisch Antal, Zsondor János. HM HIM Hadisír nyilvántartó adatai. (<https://bit.ly/3NM2AFK>, letöltés 2022. febr. 13.)

¹⁰³ Kovátsik Gyula közlése. Telefoninterjú, 2022. febr. 14. (A feljegyzés a szerző tulajdonában.)

¹⁰⁴ Körmendi városi, központi vagy római katolikus temető (Rákóczi Ferenc utca 2.).

¹⁰⁵ Kovátsik Gyula (1949 –) temetkezési vállalkozó, a Kovátsik és Társai Temetkezési Bt. vezetője (a továbbiakban: KTT), a szintén temetéssel foglalkozó nagyapjától, Kovátsik Istvántól (1890–1963) hallott a kivégzettek eltemetéséről. Kovátsik Gyula megemlítette, hogy a nevezett parcellarészben később bárhol sírt ástak, mindenhol találtak csontokat.

mellett lévő izraelita temető egykori főbejáratától balra eső kerítésrész előtt, amelyen egy bibliai idézet mellett felsorolták a három kivégzett férfi nevét.

3. kép A kivégzett Jehova tanúinak emlékhelye Körömden

Forrás: Gergely Márton felvétele. 2020. november 4. (A szerző tulajdonában.)

A felszabadulás után – Helmeczi Sándor sorsa

Helmeczi Sándor visszaemlékezése szerint a nagylaktanyát szétbombázták még a hadbírósi tárgyalása előtt, és ekkor súlyos sérüléseket szenvedett.¹⁰⁶ Az eseményt hittestvéreinek kivégzését követő negyedik napra tette. 1945. március 11-én azonban nem érte légitámadás Körömdet. Valójában az 1945. március 27-ei szovjet bombázásra gondolhatott, amikor a laktanyában valóban nagyon sokan megsebesültek vagy meghaltak. Ez azonban a kivégzést követő huszadik napon történt. Valószínű tehát, hogy a hadbírósi tárgyalások egészen a bombatámadásig ítéleteket, s a két Jehova tanú kivégzését követő 20 napban is hoztak még halálos ítéleteket, valamint történtek kivégzések. Nem tudjuk, hogy a körömdeni hadbírósi tárgyalás miért nem hozott ítéletet Helmeczi ügyében, s források hiányában nem tudjuk ellenőrizni Helmeczi visszaemlékezésének ezen részleteit sem.

A körömdeni halotti anyakönyv bejegyzései szerint az 1945. március 27-ei bombatámadás sérültjei közül többen a körömdeni kórházba kerültek, és ott haltak meg. Őket a kórház kertjében temették el. (Hasonló már korábban is történt az intézményben elhunytakkal.) Helmeczi Sándor szerint őt nem ide,

¹⁰⁶ *Helmeczi S.:* Cím nélkül i. m. 4.

hanem a M. kir. 113. honvéd táborig kórházba vitték, amely akkoriban települt át Körmentre. Közlése szerint a kórházzal együtt őt is a Körmentől mintegy tíz kilométerre délnyugatra fekvő Ivánc községbe menekítették tovább. Iváncon operálták ki a hátából és lábából a szilánkokat.¹⁰⁷ A táborig kórház körmendi és ivánci időszakáról nem maradtak fenn katonai egészségügyi iratok.¹⁰⁸ Az ivánciak nem emlékeznek oda települt táborig kórházra, sem a kórházból elvitt betegekre.¹⁰⁹ Azt tudjuk azonban, hogy a szovjet csapatok 1945. március 30-án, Körment felszabadítása előtt két nappal foglalták el a falut. A krónikaíró szerint április 8-án érkezett meg ide egy olyan szovjet tiszt, aki tolmácsot keresett. Helmeczi visszaemlékezése szerint „tolmácson keresztül hiába próbáltam magyarázni, hogy fogoly vagyok és nem vagyok katona, pont azért, mert nem fogtam fegyvert, de ez nem hatotta meg őket. Hadifogolyként elhurcoltak Ukrajnába.”¹¹⁰ Helmeczi történetét alátámasztja, hogy a szovjetek Ivánccról valóban elhurcoltak 67 fiút és 116 férfit „málenkij robotra” a 16 és 45 év közötti korosztályból. Ugyanezen a napon, április 8-án vittek el a Szovjetunióba 32, „átmenetileg, menekültként, rokonként” Iváncon tartózkodó személyt is. További adat is alátámasztja Helmeczi ivánci elhurcolását. A Szovjetunióba került és ott meghalt magyar katonák adatbázisában¹¹¹ két olyan személy is van, akinek a fogságba esés helyeként Ivánc és a 113-as táborig kórház szerepel.¹¹²

Helmeczi Sándor visszaemlékezése szerint Ukrajnába került kényszermunkára, ahol hadifogolyként a romeltakarításnál dolgozott. A szeme azonban megbetegedett és ezért „az elsők között hazaengedtek. Így már 1945. szeptember 7-én¹¹³ idehaza voltam a falunkban”.¹¹⁴ Összesen tehát mintegy 47 hónap internálás, magyar vizsgálati- és szovjet hadifogság után végül hazatért Mátyusra.¹¹⁵

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ A vonatkozó kórházi dokumentumok kizárólag 1944-ről maradtak fenn. HM HIN HL, M. kir. 113. honvéd táborig kórház (Pápa), 1. doboz, III. 57. 1944.

¹⁰⁹ Sz. í.: Ivánc története. Települési Értéktár – Ivánc. (<https://bit.ly/3yUcil5>, letöltés 2022. febr. 14.) Az ivánci köztudatban sem maradt fenn az idetelepített körmendi kórház emléke. Gyarmati Tibor, ivánci polgármester, helytörténész közlése. Telefoninterjú, 2020. ápr. 16. (A feljegyzés a szerző tulajdonában.)

¹¹⁰ Helmeczi S.: Cím nélkül i. m. 4.

¹¹¹ Elhurcolva – távol a hazától. Magyar katonák szovjet fogságban 1941–1955. (<https://bit.ly/3asNqrr>, letöltés 2020. jún. 12.)

¹¹² Herkules István (Jászfákóhalma, 1903. ? – Novaja Ljalja /Oroszország–szverdlovszki terület/ 1946. febr. 10.) jászfákóhalmai honvéd. Fogságba esett: Ivánc, 1945. márc. 28.; Kovács Ferenc (Makó, 1903. ? – Szjasztrój–leningrádi terület, 1946. jan. 30.) makói honvéd. Fogságba esett: Ivánc, 1945. márc. 29.

¹¹³ A MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának online adatbázisa a szovjet fogságból hazatérők egészségügyi vizsgálatát illetően 1946 augusztusától rendelkezik adatokkal, korábbi nyilvántartások nincsenek.

¹¹⁴ Helmeczi S.: Cím nélkül i. m. 5.

¹¹⁵ Helmeczi Sándor 1948-ban házasságot kötött egyik hittestvérével, majd 1952-ben Tiszaeszlárra költöztek.

Kitekintés

A magyar állam mindent megtett annak érdekében, hogy az ország egész területén, a visszacsatolt területeken pedig hangsúlyosan üldözze a betiltott „szekták” tagjait. A nazarénusokra és a Jehova tanúira is igaz volt, hogy „országszerte folyt” a „szektának az egyház és a nemzet testéből való gyökeres kioperálása”.¹¹⁶ Ebben az egyházi és világi hatóságok szorosan együttműködtek.¹¹⁷ A szemtanúk visszemlékezése szerint római és görögkatolikus, valamint református és evangélikus papok és lelkészek is voltak azok között, akik közreműködtek az 1945 márciusában kivégzett Hönisch Antal, Szabó Bertalan és Zsondor János internálásában.¹¹⁸

A nagykanizsai internálótáborba vitt és onnan 1944. december 2-án elengedett Jehova tanúja férfiak mintegy negyede a visszacsatolt felvidéki és kárpátaljai területekről származott.¹¹⁹ A közülük ismét elfogott öt személy is innen vagy közvetlenül szomszédos területekről érkezett a dél-magyarországi városba. Fiatalok voltak (négyen 21–25 év közöttiek, Hönisch 35 éves). Valamennyien falusi környezetből, iparos és szegényparaszti nagycsaládból származtak, s internálásuk előtt mezőgazdasági vagy szakipari munkából éltek. Szüleik korábban a történelmi egyházak valamelyikéhez tartoztak (többségükben reformátusok voltak), és maguk is ebbe az egyházba születtek. Szüleik, majd fiatal felnőttként ők maguk is megkeresztelkedtek az új hitben, s így a hivatalos nyilvántartás szerint „felekezeten kívüliek” lettek. A három kivégzett „halottvizsgálati bizonyítványba” is ez a besorolás került. Kettőjük neve mellett az áll, hogy „polg.[ári] egyén”, míg a „hadisír nyilvántartó” adatbázisában mindhárman „honvéd”-ként szerepelnek. Mindez annak ellenére, hogy egy (betiltott) keresztény felekezet tagjaként sohasem tettek eleget semmilyen honvédelmi kötelezettségnek, és polgári személyként is katonai bíróság ítélkezett felettük. Jogi értelemben a hűtlenség katonai bűncselekményét követték el, miközben vallási értelemben mindvégig hűek maradtak hitükhöz. Az elfogott, de ki nem végzett Augusztin János és Helmeczi Sándor hazatérése után hittársával házasságot kötött s mindketten a JTE tagjaként fejezték be életüket.¹²⁰ A tanulmányban említett három nő közül Szabó Bertalan menyasszonyjelöltje, Daragó Anna férjhez ment egy nem Jehova tanúja szabómesterhez, de megbetegedett és 30 éves

¹¹⁶ Sz. i.: Felgöngyölitik a jehovások frontját. A nemzet testéből ki kell operálni ezt a bomlasztó veszedelmet. Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap, 1942. november 26. 4.

¹¹⁷ *Massalsky Miklós*: Kárpátalja vallási viszonyai. Katolikus Szemle 54. (1940) 7. sz. 271.

¹¹⁸ Jehova tanúinak írásos visszaemlékezései között, mindhárom település esetében fennmaradt erre vonatkozó információ. Rahón a katolikus pap működött közre az internálásban. Faltinszki T. visszaemlékezése, i. m. Tasolyán az evangélikus lelkész fizikai erőszakot is alkalmazott a Jehova tanúival szemben. Hisem J. visszaemlékezése i. m. 1.

¹¹⁹ *Csapody T.*: A nagykanizsai internálótáborok története i. m. 78–81.

¹²⁰ Tóth Károly elektronikus levele Csapody Tamásnak, 2020. ápr. 14. (A szerző tulajdonában.)

kora előtt meghalt.¹²¹ Hönisch Antal felesége, Faltinszki Jolán visszatért Rahóra, és Jehova tanújaként halt meg. Augusztin János nővére, Mária házasságot kötött egy Nagykanizsán megismert földművessel, Marozsán Józseffel,¹²² akit az internálótáborból a buchenwaldi, majd a dachau koncentrációs táborba is elhurcoltak.¹²³

Nemcsak a Jehova tanúi mondtak azonban Nagykanizsa környékén nemet az erőszakra. A várostól mintegy 15 kilométerre fekvő Garabonc község körjegyzője, a baloldali nézeteket valló Csizmadia Sándor¹²⁴ megtagadta a leventeállítási parancs végrehajtását, ezért a nyilasok előállították és 1945. január 30-án a nagykanizsai toloncházba kísérték. Őt nem kínozták árammal, de – valószínűleg gumibottal – úgy megverték, hogy másnap behalt sérüléseibe. A helyi lakosok közül többen is szolidárisak voltak a bujkálókkal, és befogadták, segítették őket (az üldözöttek cserébe munkaerejüket ajánlották fel az értük kockázatot vállalóknak), sőt ha kellett, a védelmükre is keltek. (A nagykanizsai hentes és mészáros feleségével együtt mindent megtett azért, hogy ne vigyék el őket.)

A nagykanizsai internálótáborok és a körmendi laktanyák kegyetlen büntények elkövetésének helyszínei voltak ebben az időben. Az elkövetett jogsértések (kínzások, felkoncolások, kivégzésként definiált gyilkosságok) elrendelőinek és végrehajtóinak nevét csak elvétve ismerjük, későbbi sorsukról pedig alig tudunk valamit. Szerecz László nyilas vezetőt például – távollétében – életfogytig tartó kényszermunkára ítélte 1948. április 28-án a népbíróság, de ő egy percre sem vesztette el szabadságát és Nyugat-Európában továbbfolytatta hungarista tevékenységét. Dr. Sparas László hadbíró főhadnagy elítélésére sem került volna sor, ha egy vesztegetés és sikkasztás büntette miatt indított büntetőeljárás kapcsán fény nem derül a múltjára. 1954-ben a nem népbírósági eljárás keretei között született ítélet szerint nemcsak a konkrét ügy miatt, hanem „emberek törvénytelen kivégzésével elkövetett háborús büntett” miatt is ítélték el tíz évre.¹²⁵ Sparas feltehetően az 1956-os forradalom kitöréséig lehetett börtönben, s 1957 februárjában külföldre távozott. A jogerős ítélete azt is jelenti, hogy katonaszökevények kivégzése még háborús körülmények között, még a statáriális eljárás időszakában is háborús bűncselekmények számíthatott.

Fieder György nyilas megyevezetőt a népbíróság háborús és népellenes büntett miatt kötél általi halára ítélte, amit a másodfokon eljáró Népbíróságok Országos

¹²¹ Ifj. Szabó Ferencné született Tóth Jolán közlése. Mostbacher János kutató telefoninterjúja. 2015. jún. 9. (A feljegyzés M. J. tulajdonában.)

¹²² Marozsán József (Porcsalma, 1916. jan.1. – Kassa, 1984. nov.11. 13.) porcsalmi napszámos, földműves.

¹²³ *Ludwig Stikel – Papp László: Faluvégi Dénes életrajza.* H. n. 1992. okt. 6. MJTEA Nytsz.: Él-12. A szövegben említett koncentrációs táborok achívumaiban nincsen róla adat.

¹²⁴ Csizmadia Sándor (? – Nagykanizsa, 1945. jan. 31.) anyakönyvvezető, Garabonc községi jegyzője.

¹²⁵ Legfelsőbb Bíróság ítélete. Budapest, 1954. március 30. Bf.V.2540/1954/66.sz. Timár Miklós hadbíró ügye. ÁBTL V-36553. 178–179. 202.

Tanácsa életfogytig tartó szabadságvesztésre módosított. Csaknem tizenegy évig volt a váci fegyház és börtön foglya, majd egyéni kegyelemben részesült többek között azért, mert a börtön mosóüzemben dolgozva 125–130%-ot teljesített, és mert megbánta mindazt, amit elkövetett.¹²⁶ Elítéléséig a nagykanizsai internálótáborban, bűncselekményei elkövetésének színhelyén tartották fogva.¹²⁷

A Jehova tanúin és Csizmadia Sándoron kívül Vas és Zala megyében a statáriális kormányzásnak több száz halálos áldozata volt. Többségükről nem rendelkezünk semmilyen adattal, újsághír nem nevesítette őket, halotti anyakönyvekben sem szerepelnek. A halálraítéltek száma Körmenden elérhette a 150 főt is a vizsgált időszakban, és közülük mintegy 50 főt végezhettek ki a nagylaktanyában. Nyolcukat biztosan azonosítani tudjuk, további négy fő beazonosítása a mai napig bizonytalan. A halálraítéltek és a kivégzettek mintegy 70%-át a mai napig nem ismerjük. Nemcsak a nevüket, de temetési helyüket sem tudjuk pontosan beazonosítani. Jel nélkül hantolták el őket a körmendi köztemetőben, és sírjaik jeltelenek is maradtak. A felkoncolt vagy kivégzett katonaszökevényeknek, a munkaszolgálatosoknak, a zsidóknak és katonai szolgálatot megtagadóknak nem járt jelzett sír, őket az akkori hatalom még ezzel is büntette haláluk után. Az elkövetők közül többeket életükben vagy már haláluk után, de valamilyen formában rehabilitáltak, míg az áldozatok egy része esetében ez a gesztus még várat magára.

A kivégzett Jehova tanúinak emlékét a körmendi temetői emlékmű mellett 2015-től a budapesti Holokauszt Emlékközpont udvarán is emléktábla őrzi.¹²⁸ Mindhármukat (a bókaházi Dely Lajossal együtt) a JTE egésze mártírként tartja nyilván. Zsondor Jánost a magyarországi és Ján Žondor néven a szlovákiai JTE is. A világ egyik legjelentősebb, a washingtoni Holokauszt Emlékmúzeum holokauszt-áldozatokat nyilvántartó adatbázisában Zsondor János neve is szerepel.¹²⁹ A Nyugat-Dunántúlon kivégzett Jehova tanúi ezáltal már kanonizált módon is a holokauszt áldozatai közé tartoznak.

¹²⁶ Börtönbüntetésének ideje: 1945. okt. 10. – 1956. júl. 4. Fieder György népbírósi dossziéja. ÁBTL 3.1.9. V-48273/1. 107.

¹²⁷ Ez a nem lényegtelen körülmény egyben azt is jelenti, hogy az 1938. április 20-án megnyitott toloncház története nem ért véget a szovjet csapatok bevonulásával. Körmenden pedig a szétbombázott nagylaktanyában a megszálló szovjet csapatok szállásolták el magukat. A katonai infrastruktúra újrahaznosítása folyamatos volt.

¹²⁸ Jehova tanúi emléktábla avatás. Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény, 2015. dec. 14. (<https://bit.ly/3Rv0pch>, letöltés 2022. júl. 28.) Ezen Dely Lajos (Bókaháza, 1924. máj. 8. – Sárvár, 1945. márc. 12. 11 óra), bókaházi földműves, Sárváron kivégzett Jehova tanúja neve is szerepel. Róla bővebben: *Csapody T.*: A kisegyházakat betiltó rendeletről a rögtönítélő bíróság működéséig – egy konkrét eset tükrében i. m. 9–37.

¹²⁹ United States Holocaust Memorial Museum (USHMM) [Egyesült Államok Holokauszt Emlékmúzeuma, Washington], The Holocaust. Holocaust Survivors and Victims Database [A holokauszt túlélőinek és áldozatainak adatbázisa]. USHMM, Janos Zsondor, Nr: 20570., Lajos Deli (Dely), Nr: 20 561. A Körmenden kivégzett másik két Jehova tanújának neve nem szerepel az adatbázisban.

Mellékletek

1.

A Nyugat-Dunántúlon kivégzettek részleges névlistája¹³⁰

Nagykanizsa

Milkó (Mikó) András (Andrej Milkó) (a. n. Krámer Paula; 1915. ? – Nagykanizsa, 1945. febr. 5. 10 óra): ruszin magántisztviselő, honvéd, kisegítő munkaszolgálatos (volt nagykanizsai internált).¹³¹ A nagykanizsai tábori bíróság szökés miatt golyó általi halálra ítélte. Halotti anyakönyvébe bejegyezve: „M. kir. 8. honvéd gyaloghadosztály parancsnokság tábori bíróság számnélküli ítélete alapján”. Nyilvános kivégzés helye: Nagykanizsa, Erzsébet tér, Igazságügyi Palota falánál. Eltemetve: a „katonai hatóság emberei temették el”, Nagykanizsa, 1945. febr. 5. A nagykanizsai köztemető főkönyvében a neve nem szerepel (a továbbiakban: N. sz.).

Csibri (Cibrik) Ferenc (a. n. Németh Erzsébet; 1914. ? – Nagykanizsa, 1945. febr. 5. 11 óra 15 perc), földműves, honvéd őrmester.¹³² A nagykanizsai tábori bíróság szökés miatt golyó általi halálra ítélte. Halotti anyakönyvébe bejegyezve: „M. kir. 8. honvéd gyaloghadosztály parancsnokság tábori bíróság számnélküli ítélete alapján”. Nyilvános kivégzés helye: Nagykanizsa, Erzsébet tér, Igazságügyi Palota falánál. Eltemetve: a „katonai hatóság emberei temették el”. Nagykanizsa, 1945. febr. 5. N. sz.

Rózsashegyi György (a. n. Kováts/Novák Mária; 1915. ? – Nagykanizsa, 1945. febr. 5. 11 óra 30 perc) földműves, csendőrőrmester.¹³³ A nagykanizsai tábori bíróság szökés miatt golyó általi halálra ítélte. Halotti anyakönyvébe bejegyezve: „M. kir. 8. honvéd gyaloghadosztály parancsnokság tábori bíróság számnélküli ítélete alapján”. Nyilvános kivégzés helye: Nagykanizsa, Erzsébet tér, Igazságügyi Palota falánál. Eltemetve: a „katonai hatóság emberei temették el”. Nagykanizsa, 1945. febr. 5. N. sz.

¹³⁰ A melléklet kizárólag azok részleges adatait tartalmazza, akiknek a kivégzéséről, felkoncolásáról és eltemetéséről fennmaradt valamilyen adat, vagy erről a korabeli lapok hírt adtak.

¹³¹ Mikó András kartonja. HM HIM Hadisír nyilvántartó (a továbbiakban: HM HIM Hny). <https://bit.ly/3nTtQHL>, letöltés 2022 márc. 21.

¹³² Cibrik Ferenc kartonja. HM HIM Hny. Uo.

¹³³ Rózsashegyi György kartonja. HM HIM Hny. Uo.

Biró László (a. n. Sergi Erzsébet; Ipp /ma: Románia/ 1915. ? – Nagykanizsa, 1944. dec. 11.)¹³⁴ felekezeten kívüli földműves, honvéd.¹³⁵ A nagykanizsai tábori bíróság szökés miatt golyó általi halálra ítélte. Kivégzés helye: Nagykanizsa, M. kir. rendőrség udvara.¹³⁶ N. sz.

Csepei Gyula (a. n. Kicsa Klára; Ipp, 1917. ? – Nagykanizsa, 1944. dec. 11.) református földműves, honvéd.¹³⁷ A nagykanizsai tábori bíróság szökés miatt golyó általi halálra ítélte. Kivégzés helye: Nagykanizsa, M. kir. rendőrség udvara.¹³⁸ N. sz.

Töttös Bálint (a. n. Csalányosi Mária; Perecsény, 1915. ? – Nagykanizsa, 1944. dec. 11.) református földműves, honvéd.¹³⁹ A nagykanizsai tábori bíróság szökés miatt golyó általi halálra ítélte. Kivégzés helye: Nagykanizsa, M. kir. rendőrség udvara.¹⁴⁰ N. sz.

Bakonyi Sándor (Gelse, 1916.– Nagykanizsa, 1944. dec. 3.) görög- vagy római katolikus (a továbbiakban: r. k.) honvéd, tüzér. A golyó általi kivégzés (felkoncolás/„szívlövés”)¹⁴¹ helye Nagykanizsa, Rákóczi u. 3. sz. ház előtt. Exhumálták, eltemetési hely: Nagykanizsa, 1944. dec. 5. Nagykanizsai köztemető, 34. Hősi parcella, 17. sor, 3. sírhely. 34. parcella, 4. sor, 18. sírhely.

Tarján Pálcsics Pál képfestő mester és Szabó rendőrtanácsos. A jugoszláv partizánokkal való kapcsolatuk miatt golyó általi kivégzés. Helye Nagykanizsa, Erzsébet tér, dohányraktár, 1945. ápr. 1. (közvetlenül az orosz bevonulás előtt).¹⁴² Eltemetésük helye és ideje: Nagykanizsai köztemető: 34. Hősi parcella, 6. sor, 5. sírhely; 1945. ápr. ?

Két férfi, egy nő (nevek ismeretlenek) golyó általi kivégzés helye és időpontja: Nagykanizsa, Erzsébet téri iskola (internálótábor II.), 1945. ápr. 1. (közvetlenül az orosz bevonulás előtt).¹⁴³

¹³⁴ Nagykanizsa halotti anyakönyv 1942–1945. (a továbbiakban: Nha) 608–610. sz.

¹³⁵ Biró László (karton nélkül, a továbbiakban: k. n.). HM HIM Hny. Uo.

¹³⁶ Nha 608–610. sz.

¹³⁷ Csepei Gyula (k. n.). HM HIM Hny. Uo.

¹³⁸ Nha 1942–1945. 608–610. sz.

¹³⁹ Töttös Bálint (k. n.) HM HIM Hny. Uo.

¹⁴⁰ Nha 1942–1945. 608–610. sz.

¹⁴¹ Bakonyi Sándor kartonja. HM HIM Hny. Uo.

¹⁴² *Tímár Ede*: Karácsonytól Nagypéntekig. *Mozgó Világ* 10. (1984) 12. sz. 14.

¹⁴³ Uo.

Zalaegerszeg

Horváth István (a. n. Béli Rozália; Murakeresztúr, 1916. jan. 13. – Zalaegerszeg, 1945. jan. 16. délelőtt) r. k. asztalossegéd, honvéd, 55. utász zászlóalj. Ítélet száma: H.48/45.-20. IX. sz.¹⁴⁴ Szökés miatt nyilvános, golyó általi kivégzés helye Zalaegerszeg, Deák Ferenc tér (piactér).¹⁴⁵ Eltemetési helye ismeretlen (a továbbiakban: E. h. i.).

Sági György honvéd.¹⁴⁶ A szökés miatt nyilvános, golyó általi kivégzés helye és időpontja: Zalaegerszeg, főtér, 1945. febr. 26. 10 óra E. h. i.

Dömötör János alsósegdesdi (segdesdi) katona golyó általi kivégzésének helye és időpontja: Zalaegerszeg, olai laktanya udvara, 1945. márc. 7.¹⁴⁷ E. h. i.

Keszthely

Frank Miklós keszthelyi építészmérnök, szökött zsidó munkaszolgálatos.¹⁴⁸ Szökés és bujkálás miatt golyó általi nyilvános kivégzés helye és időpontja: Keszthelyi gimnázium előtti főtér, 1945. febr. 4.¹⁴⁹ E. h. i.

Neu Imre keszthelyi kereskedő, szökött zsidó munkaszolgálatos (103-303. sz. kiegészítő munkaszolgálatos). A Keszthely melletti Törzsszálláson agyonlőtték, 1945. márc.? 10.¹⁵⁰ E. h. i.

Zsizsekszer

Csurics Iván (1913. ?–1945. ?).¹⁵¹ A golyó általi kivégzés (felkoncolás) helye és időpontja: Zsizsekszer, tűzoltószertár előtt, 1945. febr.? 13. E. h. i.

¹⁴⁴ Horváth István (k. n.) HM HIM Hny. Uo.

¹⁴⁵ Tegnap délelőtt fejlődéssel hajtották végre a halálos ítéletet egy katonaszökevényen. Zalai Összetartás, 1945. január 17. 3.

¹⁴⁶ Nyilvánosan kivégeztek egy katonaszökevényt. Zalai Összetartás, 1945. február 26. 2.

¹⁴⁷ Zalai Hírlap, 1965. március 10. 6.

¹⁴⁸ Hírek. Zalai Összetartás, 1945. február 5. 2.

¹⁴⁹ Zalai Összetartás, 1945. február 3. 2.; VaML Körment iratai 1945–1946. Körmenti halotti anyakönyv 1945. 18. sz.

¹⁵⁰ Agyonlőtték egy szökött munkaszolgálatost. Zalai Közlöny, 1945. március 11. 5.

¹⁵¹ Zalai Összetartás, 1945. február 3. 4.

Dabronc

Rénes István (a. n. Arany Ilona; Balatonszepezd, 1920. ? – Dabronc, 1945. febr. 20. 18 óra) sümegi r. k. földművelő, napszámos.¹⁵² A golyó általi kivégzés (felkoncolás) helye: Dabronc, temető.

Körmend¹⁵³

Hatsek Sándor (a. n. Léderer Jolán; 1922. ? – Körmend, 1945. febr. 1. 17 óra) budapesti aranyműves, zsidó munkaszolgálatos.¹⁵⁴

Hönisch (Hönisch) Antal (a. n. Medvec Erzsébet; Rahó, 1911. ? – Körmend, 1945. márc. 7. 11 óra 15 perc) rahói kőműves, Jehova tanúja.

Kosztics Vilmos (a. n. Csurerics Vokoszova; 1921. ? – Körmend, 1945. márc. 3. 10 óra 15 perc) újvidéki kőműves-segéd, görögkatolikus honvéd.¹⁵⁵

Lakatos Henrik (a. n. Kállai Mária; Kunszentmárton, 1923. szept. 23. – Körmend, 1945. jan. 22. délelőtt), körmendi földműves, r. k. honvéd.

Milus Pál (a. n. Laczkó Erzsébet; Izsák, 1921. márc. 3. – Körmend, 1945. febr. 26. 13 óra) izsáki földműves, református, honvéd.¹⁵⁶

Szabó Bertalan (a. n. Tóth Zsófia; Láca /Lácacséke/, 1921. aug. 23. – Körmend, 1945. márc. 2. 11 óra 15 perc) földműves, lóápoló, semjéni lakos, Jehova tanúja.

Szalafay (Szalafai) József (a. n. Fujsz Julianna; Rinyabesnyő, 1907. szept. 22. – Körmend, 1945. márc. 3. 10 óra 15 perc) nagyatádi molnár-segéd, r. k., örvezető.¹⁵⁷

¹⁵² VaML Körmendi iratok 1945–1946. Körmendi halotti anyakönyv 1945. (a továbbiakban: VaML Ki Kha 1945.) 6. sz. alatt.

¹⁵³ Minden esetben golyó általi kivégzés történt a körmendi nagylaktanya északi udvarán. Az eltemetés helye: minden esetben a körmendi köztemető A5-ös parcellájának ismeretlen sírhelyei.

¹⁵⁴ Hatsek Sándor (karton nélkül) HM HIM Hny. Uo.; VaML Ki Kha 1945. 45. sz. alatt.

¹⁵⁵ Kosztics Vilmos (karton nélkül). HM HIM Hny. Uo.; VaML Ki Kha 1945. 49. sz. alatt.

¹⁵⁶ Milus Pál (karton nélkül). HM HIM Hny. Uo.; VaML Ki Kha 1945–1946. VaML Ki Kha 1945. 16. sz. alatt.

¹⁵⁷ Szalafay József (k. n.) HM HIM Hny. Uo.; VaML Ki Kha 1945. 48. sz. alatt.

Zsondor János (Ján Žondor/Ján Zondor/Zondor Ján/Žondor Ján) (a. n. Máté Borbála; Tašula/Tasolya, 1924. jún. 4. – Körmend, 1945. márc. 7. 11 óra) taso-lyai földműves, napszámos, Jehova tanúja.

Körmend (a valószínűleg Körmenden kivégzettek)

Kristóka Mihály (a. n. Szofilkanics Anna; Gasztony, 1899. ? – Körmend, 1945. febr. 1.) munkaszolgálatos.¹⁵⁸

Landau Arthur (a. n.: Schmelz Mária, 1898. dec. 8. – Körmend, 1945. febr. 15.), 101/12. kmsz. szd.¹⁵⁹

Máté Antal (a. n. Orbán Borbála; Vág, 1904. jún. 15. – Körmend, 1945. febr. 15.), budapesti tisztviselő.¹⁶⁰

Ternák Imre (a. n. Vámos Mária; Órimagyarósd, 1914. ? – Körmend, 1945. jan. 25.) honvéd.¹⁶¹

¹⁵⁸ Kristóka Mihály (k. n.) HM HIM Hny. Uo.; Háborús keresőszolgálat (a továbbiakban: Hksz) <https://bit.ly/3uHo9Az>, letöltés 2022. márc. 21.

¹⁵⁹ Landau Arthur kartonja. HM HIM Hny. Uo.

¹⁶⁰ Máté Antal. Hksz. Uo.

¹⁶¹ Ternák Imre. Hksz. Uo.

2.

Szabó Bertalan és Zsondor János búcsúlevele

Szabó Bertalan búcsúlevele¹⁶²

Utolsó levelém hozzátok

Kedves testvérem, Marika!¹⁶³ a Krisztusban. E másfél órai hátramaradott időmet is kénytelen vagyok felhasználni, hogy írjak néked, hogy a kedves szüleimet tudasd helyzetemről. Kívánok számukra Istentől oly megnyugvó türelmet, mint amely most nekem van utolsó perceimben e vészteljes világon. Most 10 óra, az ítélet fél 12-kor már végre is lesz hajtva golyó által. Teljesen meg vagyok nyugodva. További életem Jehova kezébe és szeretett fia, Krisztus Jézus, mint királynak ajánlottam fel, mert tudom, hogy nem felejtkezik el az őt szeretőkről. Tudom, hogy rövidesen lesz föltámadás mindazoknak, akik Krisztusban halnak, vagyis alusznak el. Külön is megemlítem, minden szeretetekért Jehova áldását kívánom. Add át utolsó csókjaimat Apának, Anyának és Ancusnak¹⁶⁴ is, mint szerető szülőknek. Felettem ne aggodalmaskodjanak, mert rövidesen lesz találkozásunk. Most megnyugszik a kéz és lepihenek, amíg Jehova újra szólít. Mert neki tett fogadalmamat tovább is megtartom. Most már időm nincs. Isten veletek és velem.

Szeretettel,
fiatok, Berti

Kedves Marika, a csomagomról viselj gondot, ha tudsz. A pénzt elköltheted vagy ahogyan jónak látod, rád bízom 530 P. Horváth urat¹⁶⁵ és családját is köszöntöm és minden rokont. Jehova kegyelme veletek és velem.

Berti

Efez 1:3., Filip 1:20–23., Róm 8:38,39.¹⁶⁶

¹⁶² Az eredeti búcsúlevélben a mondatok végén számos esetben nincs írásjel, más mondatokban pedig szabálytalan helyre került az írásjel. A búcsúlevelet szöveghíven, de a mai helyesírási szabályoknak megfelelően közlöm. Kelt: Körmend, nagylaktanya fogdája, 1945. márc. 2. kb. 10 óra.

¹⁶³ Marika: Szabó Bertalannal együtt a nagykanizsai hentes- és mészáros által befogadott Augustin Mária, Jehova tanúja.

¹⁶⁴ Ancus: a Szabolcs megyei Polgárból, Szabó Bertalan menyasszonyjelöltje, aki maga is a nagykanizsai internáló tábor lakója volt, Jehova tanúja.

¹⁶⁵ Horváth úr: nagykanizsai hentes- és mészáros, aki családjával együtt befogadta az internálótáborból való szabadulását követően.

¹⁶⁶ Pál levele az Efezusiakhoz 1–3.: „Áldott legyen az Isten, és a mi Urunknak, Jézus Krisztusnak Atyja, aki megáldott minket minden lelki áldással a mennyekben Krisztusban.” Pál apostolnak a Filippiekhez írt levele: 1:20–23.: „Amaz én esengő városom és reménységem szerint, hogy semmiben meg nem szégyenülök, hanem mint mindenkor, úgy most is nagy bátorsággal

Zsondor János szlovák nyelvű búcsúlevelének fordítása¹⁶⁷

Pihenni indulok¹⁶⁸

Forró szeretettel írom utolsó soraimat Nektek, kedves családom.

Kedves testvérek és testvérnők Krisztusban!

Ne szomorkodjatok Isten akarata fölött. Tudom, hogy mindez csakis Isten engedelmeivel történik, és az is, hogy most aludni térek. Biztos vagyok benne és remélem, hogy Jehova a közeljövőben felébreszti mindazokat, akik a sírokban alszanak, vagyis azokat, akik hűek és engedelmesek maradtak mindvégig.

Most fél tizenegy van, tizenöt perc múlva elmegyek.¹⁶⁹

Ez ne lepjen meg Benneteket, kedveseim, mindezeknek három oka is van. Az, hogy Jehova neve igazolva legyen, hogy bebizonyíthassuk a hitünket, és hogy ők el legyenek ítélve.

Eszembe jutott a két fiú,¹⁷⁰ és velük volt Tóni¹⁷¹ testvér is, aki ugyanúgy van, mint én. Szabó még három órája aludni tért.¹⁷²

Állandóan az van az elmémben, ami a János Jelenések 2:10.-ben van: „légy hű mindhalálig”.¹⁷³

Most üdvözlöm az egész (saját) családomat és az összes testvéreket és testvérnőket, az ismerősöket és az ismeretleneket, adjátok át ezeket Szentára¹⁷⁴ is.

Legyetek nyugodtak, mert mindezek biztosan a mi dicsőségünkre vannak. Az, ha, aki teheti, az életével bizonyíthatja a hűségét Jehovának. Ha Jézus meghalt miértünk, mi nem halhatunk meg érte?

fog magasztaltatni Krisztus az én testemben, akár életem, akár halálom által. Mert nekem az élet Krisztus, és a meghalás nyereség. De ha e testben való életem munkámat gyümölcsöztetni: hogy melyiket válasszam, meg sem mondhatom. Mert szorongattatom e kettő között: kívánván elköltözni és a Krisztussal lenni; mert ez sokkal inkább jobb.” Pál levele a rómaiakhoz 8. 38–39.: „Mert meg vagyok győződve, hogy sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelemségek, sem hatalmasságok, sem jelenvalók, sem következők, sem magasság, sem mélység, sem semmi más teremtmény nem szakaszthat el minket az Istennek szerelmétől, mely vagyon a mi Urunk Jézus Krisztusban.” (Ford. Károli Gáspár.)

¹⁶⁷ Ford. Karol Tóth (Tóth Károly), a szlovákiai Zemplén községben élő Jehova tanúja.

¹⁶⁸ Kelt: Körmend, nagylaktanya fogdájában, 1945. márc. 5.

¹⁶⁹ A kivégzésére végül két nappal később került sor.

¹⁷⁰ A két fiú: Helmecci Sándor és Augustin János, akik akkor még az ítélethozatalra vártak.

¹⁷¹ Tóni: Hönisch Antal beceneve, akivel együtt végezték ki őket két nappal később, 15 perc különbséggel.

¹⁷² „Szabó még három órája aludni tért”: azt jelentheti, hogy Szabó Bertalant a búcsúlevél megírásához képest három nappal korábban végezték ki.

¹⁷³ János Jelenések könyve 2. 10.: „Semmit ne félj azoktól, amiket szenvedned kell: Ímé a Sátán egynéhányat ti közülökbe a tömlöczbe fog vetni, hogy megpróbáltassatok; és lesz tíz napig való nyomorúságotok. Légy hív mind halálig, és néked adom az életnek koronáját.” (Ford. Károli Gáspár.)

¹⁷⁴ Zsondor Jánost és hittársait a nagykanizsai internálásukat követően Szentán fogadták be.

Ha majd valamikor haza juttok, adjátok át az üzenetet a mieinknek, hogy ne szomorkodjanak, mert én az igazságért haltam meg, és nem úgy, mint egy bűnöző.

Miskának¹⁷⁵ is mondjátok el, valamint az új testvéreknek és testvérnőknek.
Isten szeretete legyen veletek!

Zsondor János
1945. március 5.

JEHOVA'S WITNESSES AND ARROW-CROSS TERROR IN WESTERN
TRANSDANUBIA

Individual Destinies from the Internment Camp of Nagykanizsa to the Executions at Körmend

By Tamás Csapody

SUMMARY

Due to the advance of the Soviet troops, on 2 December 1944 the internment camps of Nagykanizsa were abolished. Then, however, the frontline got stuck, and the Arrow-Cross authorities reorganised the administration. Razzias were continuous, the liberated internees were hunted down, and the levante recruits, deserters, fugitives from the forced labour and the Jews were captured. The captives were submitted to torture by electric shocks and other torments, while under the effect of martial law they faced lynching or execution. In the great barracks of Körmend some fifty executions took place, most of which are completely unknown. Among the twelve male victims there were the witnesses of Jehova, executed for treason and the refusal to enlist in the army. The executed have ever since rested in an unmarked grave in the public cemetery of Körmend.

¹⁷⁵ Miska: Zsondor Jánossal egy faluból származó és vele együtt Szentán befogadott Hiszem Mihály, aki a búcsúlevelet kézbesítette Zsondor János szüleinek.

